

VATRA REGĂSITĂ (Deveniri)

Ion H. CIUBOTARU

„Tu, amintire, fumuriu tablou
De umbre ale moartelor modele,
Tu, strigăt auzit abia-n ecou!”

Semnele de pe răbojul familiei sunt tot mai puține și greu de deslușit. Zăbranicul timpului s-a așternut peste contururile lor, încețoșându-le. Încercările mele de a identifica, într-un trecut ceva mai îndepărtat, un întemeietor de neam s-au dovedit zadarnice. După cum anevoioase aveau să fie și căutările menite să explice *bejenia* unora dintre înaintași, într-o aflarea altui liman. Din linii ceva mai sigure s-a întrupat doar imaginea străbunicului dinspre tată. Eram student când am pornit pe urmele lui. M-am dus spre obârșii, pentru că spusele celor câțiva nepoți ai săi, pe atunci în vârstă de șaptezeci-optzeci de ani, erau vagi și adesea contradictorii. Consătenii lui, în schimb, și câteva rude îndepărtate, de care ne înstrăinaserăm, păstrau încă vie amintirea celui pe care îl căutam.

Ion al lui Costache Ciubotaru, căci despre el este vorba, a văzut lumina zilei în satul Bivolul Mare, care astăzi se cheamă Viișoara. I s-a mai spus și Bivolul lui Balș, după numele hatmanului Theodor Balș, în stăpânirea căruia s-a aflat vremelnice. O așezare veche, printre cele mai răsărite din extremitatea nord-estică a fostului județ Dorohoi, ctitorită în vecinătatea apei Volovățului, unul dintre afluenții de pe partea dreaptă a Prutului.

Pe la mijlocul veacului al XIX-lea, Nică al lui Costache, cum îi spuneau localnicii, era *staroste de cărauși* pe moșia boierului. Destoinic, cumpătat și cinstit, se bucura de un frumos renume printre bivoleni, fiind cel mai de seamă crescător de animale din părțile locului. Imașul pe care-și pășuna vitele, aflat în apropiere de lunca Prutului, cam pe direcția târgului Lipcani, s-a numit, până foarte târziu, *Tamazlâcul lui Ciubotaru*.

Într-o bună zi, boierul l-a chemat la curte și i-a dat în seamă caravana *șarabanelor*: douăsprezece căruțe mari, cu *pomostine* de stejar și ferecătură nemțească, aduse de la Liov. I-a mai dat și treizeci de perechi de boi – înalți și lungi în trup, cu coarnele răsucite și *cerbicea* puternică – deoarece șarabanele erau „Cară pentru poveri grele, / Patru boi trăgeau la ele”, ba uneori înjugau și câte șase, căci drumurile desfundate făceau ca roțile mari, șinuite cu balot de oțel, să intre în noroaie până la butuci. Și-a ales apoi ajutoare de nădejde, harabagii unul și unul, cunoscători ai drumurilor de căraușie și pricepuți într-ale negoțului. Fiecare gospodăria carul său și toți dădeau ascultare starostelui.

Săptămâni în șir erau plecați de acasă. Băteau drumurile Moldovei estice, din târgul Darabanilor până la gurile Dunării, adesea ajungând și mai departe. Duceau cantități mari de grâne – „Cară cu povoară, / Cu povoară-mpovărate, / Cu lanțuri de fier legate” – iar la întoarcere umpleau coșurile șarabanelor cu mărfuri felurite, pentru a îndestula puzderia de dugheni împrăștiată pe Valea Prutului.

Toamna târziu, când muncile câmpului se încheiau, carele erau trase la adăpost, sub șoproane anume pregătite. Nu peste mult timp, plăvanii aveau să fie înjugați la sânni mari, cu *tâlpoaie* de salcâm și *oplene* de sânger, între brațele cărora puteau fi stivuite *grămezi* întregi de lemne. Iernile aspre din nordul Moldovei, cu viscole sfichiuitoare și troiene de netrecut, nu-i speriau pe cărauși. Până spre sfârșitul lui Făurar, drumețeau la pădurile din Oroftiana, o prelungire a codrilor Herței, de unde aduceau bușteni de fag și de carpen, *lodbe* de stejar ori nuiele lungi de alun, cărora li se dădeau atâtea și atâtea întrebuintări.

După spusele celor bătrâni, starostele a avut patru copii: trei fete și un băiat. Al treilea născut, căruia îi fusese hărăzit să ducă mai departe numele înaintașilor, avea să fie *bunicul*. Părinții i-au spus Ion, pentru că așa se obișnuia în satul tradițional: primul băiat din familie era binecuvântat cu numele de botez al tatălui sau al bunicului. A crescut în norocul starostelui, ajungând un flăcău harnic și de ispravă. Era la fel de priceput în mânuirea plugului și învârtirea horelor. Înalt, bine făcut, cu ochii verzi, părul bălai și fața luminată de un zâmbet prietenos. Feciorii îi căutau tovărășia, pentru că se biziiau pe el, iar fetele nu-l scăpau din ochi de drag. Mulți dintre părinții fetelor din Bivol și-ar fi dorit să-l aibă ginere.

Când s-a căsătorit, vlăstarul lui Nică Ciubotaru a primit din partea socrilor zece fâlci de pământ. Asta însemna foarte mult chiar și pentru vremurile celea, când numărul gospodarilor înstăriți era destul de

mare. Cu o asemenea zestre, la care se adăuga și averea dăruită de părinții săi, putea fi considerat unul dintre oamenii cei mai cuprinși din împrejurimi. Numai că pământurile soției nu se aflau în hotarul satului, ci la vreo trei ore de mers mai spre sud, undeva pe moșia Suharăului. Și astfel, unicul fecior al vestitului staroste părase definitiv meleagurile natale, pentru a-și face un rost în altă parte.

Locul în care se găseau cele zece fălci de pământ se numea Hârtop. Nu era o vâgăună, cum s-ar putea crede, și nici un teren râpos, cu pripoare rupte de ape. Existau, într-adevăr, vreo trei dealuri, care-și dădeau întâlnire pe firul văii Cimpoeșului, dar nu prea mari. Pantele lor domoale configurau, mai curând, o zonă colinară. Ce-i drept, ținutul părea aproape pustiu. Doar câțiva temerari cutezaseră să-și înjghebeze gospodăriile acolo, punând astfel bazele unei mici așezări *răsfirate*. Casa bunicului avea să fie cea de a cincea, pe o întindere ce depășea șase kilometri pătrați.

Oamenii erau mulțumiți. Aveau ogoare mănoase, pășuni îndestulătoare, iazuri bogate în pește, roiuri de albine – adăpostite în *buduroaie* ce umpleau prispele – și chiar câteva pâlcuri de pădure, aflate mai la nord, pe dealurile vestice ale Mlenăuților, de unde își aduceau lemnele trebuitoare. Nu peste mult timp, plugarul venit de la Bivol – căruia i s-a spus Bivoleanu, supranume moștenit și de urmași – își dubla proprietățile. A mai cumpărat zece fălci de loc, situate în continuarea celor dobândite prin căsătorie, devenind astfel cel mai bogat țăran din acea parte a comunei Suharău. Creștea și un cârd de *vite albe*, căci deprinsese această îndeletnicire de la tatăl său, iar acum pajiștea fără multe animale pe ea i se părea pustie.

După vreo opt ani de ședere la Hârtop, viața noilor veniți era rânduie cum nu se putea mai bine: gospodărie mare și frumoasă, cu acareturi și livezi ce se întindeau pe vreo zece-douăsprezece prăjini, trai îmbelșugat, armonie în familie și patru copii, care creșteau, feriți de grija zilei de mâine, sub privirile iubitoare ale părinților. Numele bivolenilor ajunsese să fie cunoscut până departe. Își făcuseră prieteni prin satele din împrejurimi, cununau și botezau, îi ajutau pe cei nevoiași, primeau oaspeți, mergeau la petreceri, se bucurau de respect și trăiau în bună înțelegere cu toată lumea.

Nimeni nu bănuia că, în scurtă vreme, familia lor avea să treacă printr-o grea cumpănă. La numai câțiva ani după ce intraseră în veacul al douăzecilea, tânăra gospodină dispărea fulgerător, lăsându-i pe cei dragi fără sprijinul și mângâierea de care aveau atâta nevoie. Pentru

soțul ei – omul ocrotit de soartă, căruia toate îi merseseră din plin până atunci – începeau vremuri grele.

Mai bine de trei ani, s-a îngrijit singur de treburile casei. Nu i-a fost ușor, căci „Văduvia-i haină grea, / Rar cine-o poate purta!” A hotărât deci să se recăsătorească. Cea de a doua soție, adică *bunica*, se numea Maria și provenea din neamul Dorohoncenilor. Părinții ei ajunseseră pe meleagurile Suharăului, mai precis la Izvoare, venind din părțile Dămilenilor. Își cumpăraseră o bucată de pământ și un heleșteu în apropiere de locul numit *Cal alb*. Oamenii spuneau că, pe vremuri, ar fi existat acolo un pod mare, peste apa Bașeului, la piciorul căruia fusese îngropat de viu un asemenea animal. Podul dispăruse de mult, dar stafia calului continua să bântuie pe la miezul nopții, putând fi văzută de drumeții singuratici. Galopa, fără o țintă precisă, spintecând întunericul ca o săgeată luminoasă.

Bunica nu se număra printre fetele înstărite. Avea însă alte calități, ce compensau lipsa bunurilor materiale. Era harnică, vorbăreată, energică, bună gospodină și foarte pricepută la muncile câmpului. O femeie potrivită de statură, cu tenul smead și privirea ageră, ușor iscoditoare, cu trăsăturile feței regulate și nasul puțin cârn, toate acestea dând chipului său o înfățișare plăcută. Veșmintele tradiționale, cu care umbla îmbrăcată, îi confereau o distincție aparte. Purta cămașă cu *platcă*, împodobită cu râuri de flori mărunte și *ajur*, fustă neagră plisată, *chingă* țesută în stative, iar în picioare avea pantofi. Broboada preferată era *grimeaua*, o basma albă „în trei cornuri”, cu *horboiică* și mărgelile pe margini. Unul dintre colțuri îl lăsa să cadă pe spate, iar celelalte două, trecute pe sub coc, le înnodea pe creștet sub formă de *fundă*. Despre fetele și nevestele tinere, care își legau astfel *grimelele*, se spunea că sunt *modite*.

Nu a lăsat nici o clipă impresia că ar fi fost o intrusă în averea bivoleanului. Statutul său de mamă vitregă a durat foarte puțin. Cei patru copii orfani erau încă mici, iar felul ei de a fi i-a ajutat să se obișnuiască repede cu noua stăpână a casei. Oricum, faptul că era o femeie hotărâtă și răzbătătoare avea să se dovedească extrem de benefic pentru familia în care intrase.

Din a doua căsătorie a bunicului au rezultat șapte copii. Tatăl meu, *Haralamb*, care era primul născut, s-a trezit, fără voia lui, liderul celei de a doua jumătăți a familiei. În această postură a avut multe neplăceri. Frații și surorile mai mari nu-l prea luau în seamă, iar ceilalți, apropiați ca vârstă, nu-i dădeau ascultare. Motive serioase de neînțelegere nu existau. Doar mici asperități, pe care le amplificau cu

inocența vârstei. Adevăratele greutatea mijecau înșă la orizont. Se verifica, încă o dată, justetea zicalei „Săracul binele, mult rău așteaptă!”

Pentru copiii bunicilor mei, situația avea să se înrăutățească brusc. În toamna dinaintea primei conflagrații, tatăl lor îi părase pentru totdeauna. Vestea dispariției sale îi luase prin surprindere pe toți cei care îl cunoșteau îndeaproape. Vecinilor din Hârtoș nu le venea să creadă. Feciorul starostelui de la Bivol devenise pentru ei un model. Cum de fusese cu puțină ca bărbatul acela viguros și cumpătat, cu o statură impunătoare, care nu se plângea niciodată de vreo suferință, să se stingă acum ca o lumânare? Pierdeau un prieten apropiat și un ajutor de nădejde. Bunica rămânea cu unsprezece copii, cărora, de aici înainte, trebuia să le fie și mamă și tată.

A urmat o perioadă foarte grea. Fricțiunile se țineau lanț. Ca să le aplaneze, bunica s-a văzut nevoită să treacă la împărțirea averii. Nu a fost deloc o operațiune ușoară. A reușit, totuși, să facă parte dreaptă fiecăruia, fără să aprindă spiritele. Cele douăzeci de fălci de pământ le-a prefăcut în douăsprezece bucăți a câte două hectare și un sfert fiecare: unsprezece ale copiilor și a douăsprezecea a celei ce făcuse împărțea. Altfel spus, urmașii celui mai bogat om din Hârtoș deveneau țărani săraci. Nici unul însă din cei unsprezece frați nu și-a înstrăinat *delnița* primită de la părinți. Decenii în șir, s-au tot strâns laolaltă acolo, „divali, la mămuța”, lucrându-și cu râvnă ogorul și bucurându-se de roadele lui. Spiritul bivoleanului continua să vegheze asupra lor.

Neajunsuri de tot felul, care i-au marcat serios adolescența și primii ani ai tinereții, l-au determinat pe tatăl meu să se căsătorească de timpuriu. Imediat ce s-a întors din armată, a căutat o fată pe potrivă, luându-și soarta în propriile mâini. Mama se numea Elena și era fiica Mariei și a lui Gheorghe Sauciu. Locuia în Arborea, unde se și născuse, o așezare întemeiată de cei ce fuseseră împrorietăriți după terminarea Războiului de Independență. Tot de atunci datează și câteva localități din împrejurimi, cum ar fi Grivița, Plevna și Smârdan.

Arborea a fost, încă de la început, un sat sistematizat. Ulițe lungi și drepte îi străbat vatra de la sud spre nord, fiind intersectate de altele mai mici pe direcția est-vest. Este o așezare aerisită, cu grădini mari, pe care oamenii au știut să le pună în valoare cât mai judicios. Cele dintâi case s-au ridicat pe *furci* de stejar ori de carpen. La nivelul *haizașului*, acestea erau fixate în *costoroabe* sau *lutari*, peste care se așezau grinzile, iar pe capetele acestora se înălțau căpriorii. Acoperișurile, mai toate în patru ape, erau învelite cu *jupi* de stof și mănunchiuri din paie

de secară. Cu timpul, aveau să fie folosite și alte materiale, precum șindrila, tabla neagră, cea zincată și, mai rar, *olanele*.

Acareturile gospodărești dezvăluie îndeletnicirile de bază ale localnicilor: agricultura și păstoritul. Adăposturile pentru animale (grajduri, șuri, paravane, șoproane) sunt făcute din chirpici și au acoperișurile în două ape. Se află ceva mai departe de casă, în apropierea iernaticului. Garduri de scândură sau din ostețe împrejmuiesc gospodăriile și chiar grădinile. Cândva, aceste stavile împotriva intruziunilor de tot felul – inclusiv a celor de natură magică – se făceau din nuiiele de alun, împletite în *cununi* și cu *creste* pe toată lungimea coamei.

Pe la începutul deceniului șapte al veacului trecut, Arborea avea înfățișarea unui sat arhaic. Cu greu se putea crede că dăinuirea lui acolo, pe platoul din inima moșiei Suharăului, nu adunase încă o sută de ani. Livezi de vișini și de cireși, de meri sau de pruni adăposteau locuințe de toate mărimile, cu ferestrele orientate spre miezul zilei. Gama acestora includea tipuri diverse: de la construcția cea mai simplă – monocelulară, așa-numită *casă într-un perete* – până la cea mai evoluată, cu două sau trei încăperi, cu tindă și chiler, cu cerdac și fațadă ornamentată.

Pereții văruiți etalau, în jurul ferestrelor și, mai ales, în partea de jos, lângă prispă, brăie de lățimi variabile, trasate cu *chindrus* albastru. Deasupra ușilor de la intrare puteau fi văzute buchețele de busuioc, legate sub formă de cruce, sau mici ornamente, zugrăvite cu stângăcie, ceea ce le dădea un farmec aparte. Ferestrele se deschideau în două părți și aveau cercevele *lambuie*. În locuințele bătrânești, printre gratiile din tocurile geamurilor zăceau coji de ouă roșii sau închistrite. Se puneau acolo după marele praznic al Învierii și rămâneau până la Paștele următor. Se credea că pot constitui o pavăză împotriva trăsnetelor, dar și a altor neplăceri. Te surprindea, încă de la prima vedere, unitatea construcțiilor și armonia ansamblurilor gospodărești. Toate se potriveau. Păreau ctitorite acolo din veacul cel mai îndepărtat. Pentru inițiați, fenomenul prezenta cel mai viu interes. Oamenii, veniți din atâtea colțuri ale Moldovei, își duraseră căminele, fără a fi preocupați de ceea ce făceau vecinii lor. Fiecare s-a străduit să pună, în noile edificii rurale, cât mai mult din sufletul satului în care se născuse. Și astfel, localitatea abia întemeiată ajungea să înmănuncheze toate trăsăturile definitorii ale așezărilor tradiționale dintre Siret și Prut. Arborea ducea mai departe nu doar un stil arhitectonic inconfundabil, ci și spiritul satelor părăsite cândva. Păstrând vie flacăra universului de datini, tradiții și credințe,

aduse de acasă, bejenarii continuau să pășească prin viață fără a se îndepărta de izvoare.

Străbunicii mei dinspre mamă veneau de pe Valea Siretului. Locul lor de baștină era satul Hapăi, care, veacuri de-a rândul, s-a numit Dobrinăuți sau Dobrănăuți. I s-a spus apoi Alunișul, pentru ca în cele din urmă să dispară, contopindu-se cu localitatea Lunca, din comuna Vârfu Câmpului, județul Botoșani. S-au desprins cu greu de meleagurile Hapăilor, poate și din cauza celor doi fii (Gheorghe și Neculai), adolescenți sentimentali, ce nu voiau să se despartă de neamuri și prieteni. Presimțeau, probabil, că nu se vor mai întoarce niciodată.

Gheorghe Sauciu, tatăl mamei, tânjea adesea după locurile copilăriei. Din păcate, nu le-a mai revăzut. Părinții săi s-au petrecut de timpuriu, lăsându-l printre străini, cu speranța că va reuși să le justifice rostul pribegiei. La vârsta bărbăției, și-ar fi putut întemeia gospodăria în mai multe locuri din Arborea. A ales însă dealul *Cohălenilor*, cel mai înalt din partea nord-vestică a așezării. Ieșea adesea pe tăpșanul din fața casei și scruta nemărginirile. Privea și tăcea. Cine știe, poate undeva departe, în zări, redescoperea frânturi din calea pe care o străbătuse odinioară, cu ai săi, până la acest loc al făgăduinței.

La capătul tăpșanului era un păr mare, cu trunchiul gros și ramurile răsfirate. Rămăsese acolo de pe vremea lui Cutur cel bătrân, primul *jitar* care-și avusese bordeiul sus, în poarta țarinii, când nu exista încă satul. Nu știai ce să prețuiești mai mult la acel pom singuratic: umbra lui deasă și cuprinzătoare – mângâind fețele scăldate de sudoare ale prășitorilor, refugiați aici, în arșița miezului de vară, de pe *Hotarul Pietrăriei* – sau belșugul de fructe galben-aurii, care-i transformau toamna coroana într-un soare uriaș, îmbiind trecătorii cu parfumul lor.

Părul străjuia creasta dealului, ce despărțea imașul de grădinile împrejmuite cu garduri de nuiete. Covorul verde al pășunii, purtând urmele sfărtecăturilor pe care șuvoaiele repezi le făcuseră în culmile de sub vatra satului, se întindea spre vale. Acoperea mai întâi platoul, apoi dâmburile și vâlcelele, iar când ajungea la șes dispărea sub apa limpede a celui mai mare iaz din părțile locului. Era un luciu de apă ce se întindea pe mai bine de douăzeci și cinci de hectare, acoperind toată Valea Bonului, de la cireșul lui Batâr, până aproape de bulgăria lui Petrache Pașa.

De acolo de sus, unde cerul și pământul păreau să se întâlnească, tatăl mamei privea adesea apa liniștită a iazului. Se gândea, probabil, la undele repezi ale Siretului și visa la ziua când își va duce cele trei fete la

Dobrinăuți. Dorea de mult să facă o astfel de călătorie, pentru a le arăta măcar o parte din frumusețile țărâmului copilăriei sale. După repetate amânări, ziua îndelung așteptată era mai aproape ca oricând. Dar tocmai atunci a trebuit să plece pe front. S-a dus să lupte pentru reîntregirea țării și nu s-a mai întors.

Se împlineau abia cincizeci de ani de la apariția primelor case, și localității Arborea i se spunea deja *Satul vechi*. În partea de miazăzi a așezării, pe un capăt din moșia Bașoteștilor, ajunsă în proprietatea statului, se puneau bazele *Satului nou*. O prelungire a vetrei de pe deal, care se îmbogățea cu încă vreo trei sute de locuințe. Aici și-au rostit căminul părinții mei. Mama primise ca zestre un lot de trei hectare și jumătate de pământ, pe care tatăl său îl plătitise în război cu prețul vieții. Casa părintească se află pe ultima uliță din partea de jos a cătunului, la confluența cu limita nordică a ogoarelor.

Noua așezare se întindea din hotarul *Mălăiștei* până la *Drumul Zamfuzului*. Mălăiștea reprezenta cam un sfert din țarina arborenilor și se afla în partea de răsărit a Satului vechi. Locuri foarte bune pentru agricultură, terminate spre nord, la capătul dinspre Havârna, cu mici suprafețe de pășune. Nu știu cine va fi botezat astfel acele pământuri, pentru că oamenii semănau acolo de toate, iar cuvântul *mălai*, cu înțelesul de *porumb*, nu s-a folosit în sat niciodată. Toată lumea spunea *păpușoi* și, mai ales, *pop'șoi*. Termenul *mălai* – în sintagma *mălai mânântăl* – se folosea doar pentru a denumi planta din care se fac mături. Dar aceasta nu era semănată pe lanuri întinse, ci numai prin grădini sau la capătul ogoarelor. S-ar putea ca denumirea moșiei să se fi păstrat încă de pe vremea cultivării *meiului*.

Cât despre *Drumul Zamfuzului*, alcătuiind hotarul sudic al așezării, nimeni nu părea să știe cum și de când intrase acest nume în uzul tuturor: „– De ce se cheamă Zamfuz?” „– Pentru că așa i-o zăs, aista-i numili lui”. Circula și un cântec: „Foicica bobului, / Pi drumu Zamfuzului / Vin oștiti rusului...” Era, într-adevăr, o cale de acces importantă. Spre est, trecea prin Bahna crivițenilor și ajungea în drumul ce ducea la Miorcanii lui Ion Pilat, în vecinătatea Basarabiei, iar la apus, intra, pe la Dragulea, în Șleaul cel mare, care făcea legătura între vechile târguri moldovenești Dorohoi și Darabani.

Obârșia toponimului *Zamfuz* urmează o cale sinuoasă. La sud de acest drum, se întinde moșia Livenilor lui George Enescu, care, în decursul timpului, a fost stăpânită de mai mulți proprietari: Gafencu, Mavromati, Mironescu, Roset, Sofian, Vârnăv și, nu în ultimul rând de

Neculai și Grigore *Geansus*. Numele acestora din urmă – ai căror înaintași ar fi venit din Franța sau Elveția – apare, în documentele vremii, și sub forme corupte, precum: *Geansăz*, *Geansăș*, *Geanez*, *Tansez*, *Țeansiz*, *Țiansuz* etc. (*Tezaurul toponimic al României. Moldova*, I, p. 461). Memoria colectivă duce însă mai departe o variantă care nu are nici o atestare documentară: *Zamțuz*!

„Întrebat-am luminata ciocârlie,
Candelă ce leagănă-n tărie
Undelemnul cântecului sfânt:
Unde sunt cei care nu mai sunt?”

Anul 1940 debuta cu o iarnă cumplită: geruri mari, viscole ce păreau să nu se mai oprească și troiene pe care puțini se încumetau să le rupă. Începea un deceniu ce avea să lase urme adânci în destinele oamenilor. Tatălui meu îi venise ordin de chemare, în vederea pregătirilor pentru mobilizare. Războiul bătea la ușă. Și-a pregătit ranița, a umplut-o cu schimburi și merinde pentru câteva zile și, pe la mijlocul lunii ianuarie, a plecat la Herța. Acolo se adunau cei născuți în comunele nord-vestice ale județului. Ceilalți, din contingentul lui, trebuiau să se prezinte la o unitate de infanterie din Dorohoi.

Cei plecați la Herța nu aveau nici măcar certitudinea că vor ajunge cu bine la destinație. Drumurile erau grele, aproape neumblate, și presărate de primejdii. Aveau de străbătut locuri pustii și ținuturi împădurite. Mergeau kilometri întregi, fără să întâlnească în cale o casă, ori un drumet. Vitregiilor iernii li se adăugau haitele de lupi înfometați și bandele de răufăcători din pădurea Baranca, vestiți pentru fărădelegile la care se dedau. Îngrijorarea se strecura în sufletele tuturor.

Trecuseră mai bine de două săptămâni, iar rudele celor plecați nu primiseră încă nici o veste. De la o zi la alta, starea de neliniște puneă stăpânire pe cei rămași acasă. Zvonuri de tot felul amplificau tensiunea creată. Bunica dinspre mamă se mutase la părinții mei. Terminase de trebăluit pe-afară și, odată cu seara, se dusesse la Milia, o altă fată de-a ei, care era măritată tot în Satul nou. Plecase să o mai încurajeze puțin, căci și soțul ei fusese chemat la oaste. A rămas să doarmă acolo.

Mama se afla în pragul celei de a treia nașteri. Peste noapte, a constatat că sorocul venise mai curând decât se aștepta. Durerile facerii

se înteteau de la o clipă la alta. Cine s-o ajute? Lângă ea se afla doar un copil de trei ani. Primul născut se prăpădise la o vârstă fragedă. S-a îmbrăcat cu greu și a plecat după moașă. O cunoștea bine pe baba Mateiasa, pentru că tot ea o ajutase și la nașterile anterioare. Putea fi socotită chiar *moașa satului*, deoarece le asistase pe aproape toate mamele din cătunul de jos. Mai era și Ilinca Făduroaia, dar ea ședea în Satul vechi și nu se biziua să pornească la drum lung. Oricum, nu pe o asemenea vreme.

Moașa Mateiasa nu stătea departe. Locuia singură – undeva mai jos de *pomătul* lui Gorgan – într-o căsuță acoperită cu paie, ale cărei ferestruici, îngropate în chirpici, nu erau mai mari decât o palmă. Să tot fi fost, până acolo, vreo opt sute de metri. Altă dată, mama ajungea la ea cât ai clipi; acum însă i se părea că are de mers până la capătul pământului. Înainta greu, mai mult pe-o parte, căci rafalele crivățului nu puteau fi înfruntate pieptiș. În jurul ei, toate gospodăriile păreau pustii. Abia dacă se mai puteau vedea de sub troiene. Până și câinii se refugiaseră în adăposturi. O luase peste grădini, cu gândul că va ajunge mai repede, dar și pentru a se putea odihni, din când în când, ținându-se de copaci.

Casa moașei se transformase într-un imens morman de zăpadă. Doar cele două ochiuri de geam, prin care răzbătea cu greu sâmburele de lumină al opaițului, o încredințau că nu greșise locul. La întoarcere i-a fost ceva mai ușor, pentru că nu mai era singură. Bătrâna își înfășurase capul într-un șal gros, lăsându-și doar o mică deschizătură în dreptul ochilor. Și-a luat bățul de după ușa și au dispărut amândouă în noapte. Două umbre, abia vizibile, înaintau cu greu printre nămeți. Moașa trecuse de optzeci de ani, dar pasul ei sigur nu-i trăda vârsta. Mergea în față, deschizând drumul, însă n-o pierdea din ochi pe mama, apucând-o de braț atunci când i se părea că dă semne de oboseală. În fața casei, s-a scuturat de zăpadă, șoptind ca pentru sine: „Zbuciumat a sî mai cii copchilu ista!” Dincolo de ușa de la intrare, le învăluia căldura încăperii și un miros proaspăt de turte coapte pe plită. Trăiau din plin sentimentul de liniște pe care ți-l oferă un adăpost sigur. Greul însă abia începea.

La lumina palidă a unei lămpi de petrol, ce număra doar cinci focuri, Ruxandra lui Mitriță Matei își îmbărbăta *nepoata*. Așa le zicea moașa femeilor ajutate la naștere. Frântă de oboseală, cu fața palidă și cu privirile cernute printre gene, mama căta spre binefăcătoarea sa. Suspinul abia tremurat îi accentua starea de epuizare. Lângă ea, în așternuturile moi dintr-o covățică de lemn, noul venit nu contenea să-și

facă simțită prezența. Afară începuseră să cânte cocoșii, vestind miezul nopții. Bătrâna Mateiasa murmură din nou: „Dacă sî năște oleacă mai târzău, băietu ista iara fatî!” Ziua de 28 ianuarie 1940 se încheiase.

După câteva săptămâni de pregătire, cei chemați la oaste au prins a se întoarce. Unii au plecat din nou, alții au continuat să stea acasă, fiind „concentrați pe loc”. Fiecare cu soarta lui. Militarii din unitatea de la Herța n-au fost prea norocoși. I-a tot mutat dintr-un loc într-altul, până s-au trezit în prima linie a frontului: „Plecau bărbații la război, / Veni-or iar, / Ori poate în veac nu vor mai veni, / Pâinea de la grindă martor bun va fi” (C. Sabin). Așa se spunea prin Apuseni și tot astfel gândeau țăranii din părțile noastre. Mulți dintre cei plecați au rămas să îngrașe pământurile străine. Ceilalți, printre care s-a numărat și tatăl meu, aveau să-și revadă familiile doar după terminarea războiului.

Veștile de la cei duși departe veneau greu și, de cele mai multe ori, nu erau bune. Cu fețele chinuite de truda zilei și de nesomn, femeile se îndreptau spre casa poștașului, în nădejdea că vor primi vreun semn. (De când îi rechiziționase calul și căruța, acesta nu mai bătea ulițele satului). Cele ce primeau o carte poștală, o înveleau cu grijă într-o batistă albă și plecau îndată la preot sau la învățător, să le-o citească. Și dascălii nu se lăsau rugați. Începeau să silabisească slovele încâlcite, scrise în grabă de furieri, pe buza tranșeelor, la rugămințile celor ce nu știau carte: „Află despre mine... «– Ce scrie, domnu învățător? – Scrie de bine. A fost rănit, da e bine. – A fost rănit rău? – Cine știe...»” Femeile mulțumeau în grabă și porneau spre casă bocind. Nu știau dacă de bucurie sau de supărare.

Pentru cei căzuți pe câmpul de bătaie, soseau așa-numitele „istracte”. Niște bucăți de hârtie cartonată, mai înguste și mai lungi decât cărțile poștale, cu unul din colțuri înnegrit sau ars pe o porțiune de aproape doi centimetri. În plus, alături de ștampila poștei, apărea și pecetea unității militare, din care făcuse parte cel dispărut. Cine primea astfel de „răvășele arse-n cornurele” nu mai avea nevoie să-i citească cineva conținutul. Izbucnea în plâns și nu se mai oprea ore în șir: „Di cân an primit istract, / Ochii nu ni s-o uscat”. Vestea că mai murise unul din sat pornea să circule.

A doua zi, fațada mohorâtă a casei lovite de nenorocire se îndolia. Sub streășină sau la stâlpul de la intrare apărea *pomineața*: un prosop de bumbac, legat împreună cu un colac și cu o lumânare. Era „locul de odihnă al sufletului” celui plecat în lumea fără dor. După trei

zile, prosopul, colacul și lumânarea se dădeau de pomană. Semnele funeste apăreau însă pe o altă fațadă. Iarăși fâșia de pânză albă, peste care se punea – cum spune poetul – „La grinda casei streșinată / Din pâine o bucată”, să depună mărturie că cel plecat să apere pământul străbun, se prăpădise „în claca lui Dumnezeu”. Oamenii priveau cu înfiorare, deplângând soarta tristă a celor dispăruți.

Unei familii din Satul vechi nu-i venise numai *extractul*, ci și hainele civile ale celui decedat. Îndurerate, mama și soția acestuia i-au făcut rânduielile de înmormântare de care nu avusese parte. În ziua stabilită pentru ceremonialul funebru, lumea s-a adunat la casa răposatului. Podoabele bisericești așteptau afară, rezemate de pereți: crucea, felinarele, prapuri. În casă, pe o laviță de sub icoană, se afla sicriul. Fuseseră puse înăuntru hainele, căciula și încălțările defunctului.

Cei prezenți aveau lumânări aprinse în mâini, înfășurate în năframe albe, iar preotul făcea slujba ca pentru o înmormântare adevărată. *Sfeșnicul*, pe care ardea „turțița de ceară” încolăcită, *masa pomenilor*, *coliva*, *pomul* și *paosul* întregiau contextul funebru. Un lăicer lung, așternut peste cele două praguri, înfățișa începutul ultimului drum. Patru bărbați scoteau sicriul din casă, în dangătul clopotelor de la biserică. După un scurt popas la ieșirea din gospodărie, unde s-au dat pomenile „peste raclă”, convoiul funebru a pornit spre cimitir. Pe drum, rudele apropiate l-au bocit fără încetare. La fel și în momentul coborârii sicriului în mormânt. Crucea de la căpătâi dezvăluia, totuși, adevărul: acolo nu se afla mormântul lui Gheorghită Cohal, ci doar *cenotaful* acestuia.

În vara lui 1944, vitregiile războiului se abăteau și asupra celor rămași acasă. Trupele sovietice puseseră stăpânire pe nordul Moldovei, devastând și prădând tot ce întâlneau în cale. Satul Arborea era călcat de șapte-opt sute de soldați, puși pe jaf și atrocități. Oamenii fugeau speriați, încercând să-și ascundă animalele și bruma de agoniseală. Se adăposteau în crânguri și stufărișuri, departe de furia năvălitorilor. Mulți dintre ei fuseseră luați însă pe nepregătite și nu au mai putut salva nimic. Lăsau totul de izbeliște și se refugiau în locuri tainice, mulțumindu-se să scape cu viață.

Cam la două ore distanță, în urma oștilor, au apărut cârdurile de animale. Mii și mii de vaci, boi, cai, viței, oi sau porci – strânse de-a valma, într-o debandadă și o hărmălaie de neimaginat – înaintau cu greu, distrugând totul în calea lor. Veneau dinspre hotarul Basarabiei și

se îndreptau spre Dorohoi, pe o întindere ce depășea lățimea satului. Femeile și băieții mai marișori, întâlneau în cale, erau luați cu sila, sub amenințarea armelor, și puși să măie vitele. Mame disperate, cu ochii înlăcrimați, alergau peste ogoarele distruse, nădăjduind să ajungă din urmă turmele luate cu japca și să-și recapete copiii. În urma hoardelor, localnicii priveau ca după potop. Nu bănuiau atunci că prăpădul petrecut sub ochii lor era doar începutul.

Peste puțin timp, războiul se termina. Cei scăpați cu viață de pe front porneau spre casă. Regimentul tatălui meu fusese dislocat în zona Ploieștilor. A primit actele de lăsare la vatră și a plecat cu primul eșalon. În tren și-a întâlnit fratele mai mic, despre care nici măcar nu știa că fusese concentrat. Când a plecat la luptă, nu împlinise încă nouăsprezece ani. L-au chemat la un centru de pregătire premilitară și dus a fost. Fiind orfan de tată, nu aveau voie să-l încorporeze. A fost luat, probabil, în locul altuia, mai bine ocrotit. Grozăviile războiului își puseseră amprenta pe chipul lui. Băiatul vesel, plin de viață, pe care îl lăsase acasă, era acum tăcut și îngândurat. Nu-i venea să creadă că totul se sfârșise.

Au călătorit împreună până la Pașcani, unde au coborât, pentru a lua alt tren, în direcția Botoșanilor. Peronul devenise neîncăpător. Sumedenie de soldați se mișcau grăbiți, în toate părțile, ca într-un furnicar. În spatele gării, pe un teren viran, era amenajat un centru de informare și ajutorare pentru militarii aflați în tranzit. Urcat pe niște lăzi, un bărbat civil, între două vârste, îi îndemna pe curioși să se apropie, făcându-le tot soiul de promisiuni, care de care mai ademenitoare.

Nu a trecut mult și piața gării din Pașcani gemea de lume. Precut, tatăl meu a rămas ceva mai departe, lângă un stâlp, privind neîncrezător la mulțimea care se îmbulzea. Fratele lui, în schimb, nu i-a împărtășit suspiciunile. Mănat de elanul vârstei, s-a lăsat dus de val, ajungând până foarte aproape de locul în care erau chemați. Deodată, au apărut vreo zece ruși călări, cu pistoalele-mitralieră în poziție de tragere. Ieșiseră parcă din pământ. Alergau dintr-o parte în alta, agitând armele și amenințând, până au reușit să împingă puhoiul acela de lume într-un fel de ocol, împrejmuit cu sârmă ghimpată. Peste o mie de ostași, fără să fi fost înarmați, erau luați prizonieri, cu toate că războiul se terminase. Au fost duși în adâncurile Rusiei, de unde cei mai mulți – printre care și fratele tatei – nu s-au mai întors niciodată.

Semnele toamnei erau îmbucurătoare. Zile însorite, recolte îmbelșugate, livezi grele de rod și pășuni otăvite a doua oară, îmbiind

animalele cu frăgezimea lor. Speranțele oamenilor începeau să renască. Întoarcerea oștenilor însemna redescoperirea liniștii sufletești și a echilibrului familial. Prânzisem, iar acum ne odihneam la umbra deasă a unui nuc bătrân, încărcat de fructe timpurii. La celălalt capăt al ogorului, care urca dinspre albia *râmnicului* – un luciul de apă aflat pe valea de la poalele Zamțuzului – s-a ivit silueta unui soldat. Purta ranița pe umărul stâng, iar în mână dreaptă avea un baston, în care se sprijinea, protejându-și piciorul rănit.

Nu împlinisem încă cinci ani, iar imaginea celui plecat pe front îmi era necunoscută. Cu toate acestea, am strigat din răspuțeri: Tata! Și am pornit în goană spre el. Bucuros că îl recunoscusem, s-a grăbit să mă răsplătească, dându-mi câteva pâinicele mici, pe care le-a scos dintr-un buzunar al raniței. Era *brodișorul*, despre care aveam să aflu, mult mai târziu, din cântecele de război ale bucovinenilor: „Că de când m-o cocintrat, / Pâni albî n-am mâncat, / Numa brodișor uscat, / Cu lacrimi amestecat”.

La o jumătate de an de la terminarea războiului, viața intra pe făgașul normal. Anotimpul friguros se apropia de sfârșit. Ultimele petice de nea dispăreau sub adierea aerului cald. Verdele crud al ierbii acoperea, cu repeziciune, văile și vâlcelele ieșite de sub mantia zăpezii. Se apropia primăvara! Într-o dimineață de pe la mijlocul lui martie, liniștea care învăluia satul era sfâșiată de sunetele stridente ale *troampei* lui Tănase Severincu. Gornistul ședea în vârful dealului, aproape de dugheana lui Nică Horopciuc, și sufla cu putere în instrumentul său de alamă, împrăștiind peste Satul nou semnale ce stârneau îngrijorarea. Nu mai sunase așa din vremea mobilizării.

Cu fețele îngândurate, oamenii urcau spre Satul vechi, grăbindu-se să ajungă la locul întâlnirii. În mai puțin de o oră, terenul viran din fața școlii – destinat întrunirilor de amploare – se umpluse. „De ce ne-au chemat?” „Știi cumva ceva?” Întrebările nu mai conteneau, dar toate rămâneau fără răspuns. Nimeni nu aflase nimic. Din interiorul școlii și-au făcut apariția trei bărbați: directorul, cineva de la comună și un necunoscut, despre care aveau să afle că venise din partea noii orânduiri, ce abia se instaurase. Au urcat toți pe niște bănci și s-au adresat mulțimii: întâi directorul, apoi reprezentantul primăriei și la urmă străinul. Peste maidan se așternuse tăcerea. Toți așteptau cu sufletul la gură. Primii doi au spus de toate, dar nimic despre rostul întâlnirii din acea zi. Neliniștea devenea din ce în ce mai apăsătoare. În

câteva clipe avea să fie risipită. Discursul înflăcărat al străinului le readucea zâmbetul pe față și bucuria în priviri. Țăranii erau înștiințați că vor primi pământ. Se pregătea reforma agrară din 22 martie 1945.

Printre împrăștierea se număra și tatăl meu. Primise cam un hectar de teren arabil și câteva prăjini de iarbă, aflate la capătul ogorului. Nu era mult și nici prea convenabil, deoarece pământul oferit se găsea pe moșia Havârnei, la vreo zece kilometri de satul nostru. Dar cum plugarul se bucură și pentru o palmă de pământ în plus, părinții mei păreau mulțumiți. Mi-amintesc cum priveau, emoționați, bucata aceea de hârtie cartonată, reprezentând *titlul de proprietate*, pe care o strâneau apoi sub formă de cilindru, o înveleau într-o năframă curată și o puneau, cu grijă, după icoană. Mai târziu, descopereau, cu tristețe, că, de fapt, titlul acela nu avea nici o valoare. Cei puși să le diriguiască destinele nu se încurcau în înscrisuri. Le ignorau până și pe cele moștenite din bătrâni.

Abia apucaseră oamenii să-și ia pământurile în primire, că goarna lui Tănase îi chema din nou în centrul satului. De data aceasta, veștile nu erau deloc îmbucurătoare. Se apropia timpul secerișului. Anul fusese bun, iar lanurile date în pârg se unduiau ușor, sub povara spicelor aurii. Recolta de grâu din acel an trebuia dată, în întregime, poporului sovietic, cu care tocmai începusem să ne înfrățim. Fiecare era obligat să-și strângă holda de pe câmp, să o îmblătească pe aria din propria gospodărie, să vânture boabele obținute și să le predea. Printre săteni începuse să circule o zicală: „Țăranului nu-i da cu bota, / Dă-i pământ și ie-i recolta!”

Pentru cei întorși de pe front, decizia rușilor de a le lua pâinea de la gură nu putea fi înțeleasă. Le stăruiau în minte imagini de coșmar, văzute în atâtea și atâtea colhozuri din satele sovietice prin care trecuseră. Sute de tone de grâu zăceau sub cerul liber, pradă tuturor intemperiilor. Mai mulți indivizi înarmați patrulau pe lângă acele grămezi interminabile, păzindu-le cu strășnicie. În apropiere, bătrâni, femei și copii – sleiți de puteri, cu câte un săculeț subsuoară – așteptau, resemnați, să-și ia rația de supraviețuire.

Cineva tăia, cu un hârleț, crusta de grâu mucegăit, groasă de trei palme, pe care o dădea deoparte, ca pe un capac ce trebuia pus la loc. În imensul morman negru se deschidea o fereastră, prin care țășnea spre lumină culoarea îmbietoare a boabelor proaspete, bine uscate. Cele două sau trei găleți de grâu, pe care le primea fiecare, erau socotite de oropsiții soartei o mare binefacere. Martorii acestor scene se întrebau,

pe bună dreptate: de ce mai aveau, oare, rușii nevoie de grâul nostru, câtă vreme roadele lor bogate erau lăsate să putrezească? Gândul că o asemenea năpastă s-ar fi putut abate și asupra românilor îi îngrozea.

Ritmul de colectare a grâului nu era pe placul noilor cârmuitori. Ca urmare, la vreo săptămână după începerea recoltatului, satul a fost împânzit de soldați sovietici. Fiecăruia i s-a dat în seamă câte o uliță. Umblau călări, erau mai tot timpul beți și aveau în mâini bice de piele sau nuiiele de prun, pe care le agitau deasupra capului, înjurând și amenințând în permanență. Galopau toată ziua, dintr-un capăt în altul al drumului, aruncând priviri vrăjmașe prin ogrăzile oamenilor. Dacă cineva nu muncea, se năpusteau asupra lui și îl băteau cu sălbăticie. Alteori, veneau cu căruțele și scotoceau podurile sau hambarele nesupusului, luându-i toată agoniseala. Câțiva dintre ei vorbeau românește. Ceilalți se foloseau de *perevodcici*, descoperiți chiar la noi în sat. Erau niște refugiați, pe care arboreni îi primiseră, cu câțiva ani în urmă, oferindu-le adăpostul și hrana de care aveau nevoie. Drept mulțumire, îi arătau acum cu degetul pe cei înstăriți – așa-zișii *chiaburi* sau *culaci*, cum le spuneau rușii – pentru a fi spoliați fără milă.

Soldatul de pe ulița noastră părea trecut de patruzeci de ani. Sau, cine știe, poate că era mai tânăr, dar așa arăta. Ținuta lui neglijentă și figura răvășită de nesomn lăsau această impresie. Scund și îndesat, ars de soare, nebărbierit de mai multe zile, rusul avea nasul borcănat, buzele groase și o privire neprietenoasă ce te făcea să lași ochii în pământ. Ciudată îi era și uniforma. Purta pantaloni albaștri, băgați în cizme scurte, rubască de culoare kaki, năclăită și plină de praf, centură îngustă, de care era agățat tocul pistolului, și o căciulă mițoasă, dată pe spate, de sub care curgeau râuri de sudoare. Era un călăreț priceput. Nu folosea șeaua, ci un capăt de scoarță decolorată, aruncată, la întâmplare, pe spinarea calului său roib. Un animal frumos, bine hrănit, ce nu se mai oprea din alergătură.

Țăranii își trimiteau copiii să se joace cât mai aproape de marginea drumului. Îi transformau, de fapt, în mici observatori, pentru a-i ține la curent cu traseul străbătut de fiorosul alergător. După ce trecea prin dreptul casei lor, aruncau îmblăciele și nu le mai ridicau decât atunci când satrapul se întorcea, apropiindu-se de a doua sau a treia casă din vecini. Numai așa au reușit să păstreze câte ceva, din recolta de grâu a anului 1945, și pentru casele lor.

*„Urcau tristeți de moarte din inima naturii
Și se topeau în plânsul aceleiași doiniri,
Când ziua, leșinată sub clocotul căldurii,
Murea pe culmi, în cele din urmă pâlpâiri”*

Vara următoare a fost mult mai grea. De luni de zile nu căzuse nici o picătură de ploaie. Ogoarele fuseseră însămânțate la timp, holdele răsărite prevesteau recolte bogate, dar toate năzuințele plugarilor aveau să se spulbere. Seceta, pornită pe la sfârșitul primăverii, devenea din zi în zi mai alarmantă. Lipsite de apă, ținările se uscau și începeau să crape. Porumbul, floarea-soarelui, cartoful, fasolea trecuseră de prașila a doua, însă n-au apucat să lege rod. Ștrangulate de pământul care nu le mai putea hrăni, plantele se îngălbeneau și mureau. Grânele chircite, pârguite înainte de vreme, aveau spicele mărunte și seci. Mai puteau fi folosite doar ca furaje. Deznădăjduiți, truditorii ogoarelor înălțau privirile spre cer.

Un an mai târziu, spectrul foametei se întindea, amenințător, peste meleagurile Moldovei. Pe la mijlocul lui 1947, dezastrul căpăta intensitate maximă. Sub dogoarea nimicitoare a soarelui, totul se pustia. Albastrul imaculat al cerului, pe necuprinsul căruia nu mai plutise un nor de luni de zile, părea o imensă cupolă încinsă. Câmpiile erau pârjolite, râurile își imputăneau apa în albie, ori dispăreau din matcă, fântânile pierdeau vlaga izvoarelor. Printre rănilor adânci ale pământului, înaintau cu greu două convoaie pornite în procesiune. Pășeau încet, cu sufletele îndurerate, mânați de speranța că Cel de Sus își va întoarce iarăși fața spre ei. Într-o parte cortegiul copiilor, în cealaltă al întregului sat, în frunte cu preotul și slujitorii bisericești. Bătrâni cu fețe supte și trupuri scheletice se încovoiau sub povara podoabelor scoase din biserică. Odoarele și icoanele sfinților erau așezate pe altare improvizate, în fața cărora mulțimea îngenunchea, cerând, cu smerenie, ajutor.

Ceva mai încolo, puteau fi auzite rugile copiilor înălțate spre *Mama ploii*. Se întrupau din glasuri stinse, răzbite de foame și de sete: „Aglăiți, Aglăiți, / Roag-o pi mama ploii, / Sî cauti cheili, / Sî discuie ploili, / Sî curgî șuvoailor, / Sî împli părăili. / Cî di cân n-o mai plouat, / Tăt pomântu s-o uscat, / Fântânili o sacat”. Scărița cu efigia divinității era purtată, pe umerii lor firavi, către locul de pe hotar unde ceremonialul funebru înscenat se încheia. Tineri, vârstnici, copii călcau desculți, pe pământul fierbinte, udându-l cu lacrimile lor. Jalea și disperarea îi călăuzea spre același țel.

Țăranii își sacrificau animalele din gospodărie, pentru a nu le vinde pe prețuri de nimic. Nu mai aveau cu ce să le hrănească și nici să le adape. Unii dintre ei cătau să iasă din acea cumplită încercare, chiar și atunci când neagra deznădejde părea să-i copleșească. Urcau vitele în vagoane și porneau spre alte regiuni ale țării, sperând să capete un preț mai bun, cu care să cumpere hrană pentru cei rămași în suferință. De multe ori, se întorceau acasă cu de toate, dar era prea târziu.

Cei mai vulnerabili au fost copiii. Mulți s-au prăpădit de foame, iar alții au luat calea pribegiei, înstrăinându-se pentru totdeauna. Părinții îi duceau până în celălalt capăt al țării, lăsându-i oriunde li se părea că le va fi mai bine. Știau că n-or să-i mai revadă, dar se mângâiau cu gândul că vor supraviețui nenorocirilor.

În toamna aceluia an, atât de ostil, pe cei din seria mea ne aștepta prima zi de școală. Dăscălița ne-a întâmpinat cu bucurie. A deschis catalogul și a început să ne rostească numele, încercând să se familiarizeze cu chipurile noastre. Trei elevi lipseau: o fată și doi băieți. Carul de foc al acelei cumplite veri, în care se petreceau scene apocaliptice, îi purtase spre tărâmul de dincolo.

Pentru noi, învățătoarea Lazăr a fost și a rămas *Doamna!* Așa i-am spus în cei patru ani de școală și tot astfel i se adresau și părinții elevilor. Era o femeie deosebită. Nu prea înaltă, tăcută și visătoare. În priviri îi apărea, uneori, o umbră de tristețe, pe care nu o putea ascunde. Fața ei luminoasă, cu tenul ușor pistruiat, era încadrată de un păr castaniu, foarte bogat, pe care îl pieptăna cu cărare la mijloc, strângându-l apoi la spate într-un coc înalt, prins cu un pieptene de os. Purta ochelari rotunzi, cu rame aurii, și umbla foarte îngrijit îmbrăcată, de parcă în fiecare zi ar fi fost sărbătoare. Era blândă și prietenoasă cu toată lumea, fără a prejudicia în vreun fel prestigiul pe care și-l dobândise. Prin tot ceea ce făcea, își atrăgea simpatia și respectul celor din jur.

Copiii o adarau. Aplecați peste plăcuțele dreptunghiulare de *ardezie*, mânuiam, cu stângăcie, creioanele de piatră, încercând să imităm semnele frumos caligrafiate de pe tablă. De sub vârful tocit al *plumbului* ieșeau tot soiul de urme albe, care încălecau liniile sau pătrățelele, trasate cu roșu pe suprafețele negre-cenușii. Zgârieturile erau prea groase sau prea subțiri și nu semănau, nici pe departe, cu modelele avute la îndemână. La sfârșit, când scrâșnetul tăblițelor înceta, *Doamna* pornea printre rânduri, încurajându-ne. Nu spunea o vorbă de

ocară, ferească Sfântul! Se oprea apoi la banca fiecăruia. Ștergea cu *pernuța* bețișoarele strâmbe, cârligele și literele tremurate, după care lua mâna elevului și începea să i-o poarte ușor, cu răbdare, pe luciul întunecat al plăcuței. Contururile corecte apăreau ca prin farmec.

În primăvara lui 1948, foametea continua să facă ravagii. Cineva se gândise să vină, totuși, în sprijinul copiilor din familiile nevoiașе, oferindu-le câte o masă caldă în fiecare zi. La sfârșitul orelor de dimineață, încăperile celor două clase se transformau în săli de mese. Câțiva gospodari aduceau, de la o casă din vecini, cazanul cu ciorbă, o cratiță mare cu felul al doilea și mai multe coșuri cu pâine neagră, tăiată felii. Elevii formau imediat rândul, ce începea să șerpuiască printre bănci. Înaintau tăcuți spre locul de distribuire a hranei, sub privirile atente ale celor doi dascăli, însoțiți de câțiva observatori. Fiecare avea în mână o bucătică de hârtie, cu numărul de ordine și ștampila școlii. Preda bonul bucătarului, primea tava cu blidele pline și se îndrepta spre o bancă, unde se înfrupta din bucatele gustoase.

Cei pe care îi puteau întreține părinții nu primeau bonuri de masă. Eram destui în această situație, chiar dacă nu aparțineam, în totalitate, unor familii înstărite. Părinții mei, de exemplu, făceau parte din clasa mijlocie. Știau însă atât de bine să-și chivernisească avutul, încât efectele foametei nu le-am resimțit nici o clipă. Ba aș putea spune că, pe lângă noi, au depășit acei ani de coșmar și alte familii din sat, mai mult sau mai puțin apropiate de a noastră. Printre cei ce ne treceau pragul, se număra și un coleg de clasă, al cărui tată murise în război.

Într-o zi, l-am rugat să-mi cedeze bonul, în schimbul unei mese consistente, ce se pregătea la noi acasă. A acceptat bucuros. La rândul meu, eram încântat că, în sfârșit, aveam acces la ceea ce îmi fusese interzis. I-am spus și doamnei învățătoare, pentru a nu fi surprinsă de prezența mea printre copiii clasei întâi care mâncau la școală. Am intrat apoi în rând și înaintam disciplinat spre masa bucătarului, strângând cu putere în mână bilețelul ștampilat. Mirosul borșului de fasole și al pârhoalelor în sos marinat îmi inundase întreaga ființă. La un moment dat, nu mai vedeam decât legănatul ritmic al polonicului, ce se tot umplea și se golea, împrăștiind în jur arome îmbietoare.

Când mai aveam un pas până la masă, m-am trezit față-n față cu bucătarul; omul ce avea să-mi stâmpere curiozitatea pe care o purtam în suflet. M-a întâmpinat cu un zâmbet larg. Fața lui rotundă, dominată de o mustață stufoasă, părea un soare arămiu ce se ivera de sub înălțimea

bonetei albe. În halatul său imaculat, se mișca printre aburii cazanului ca într-un ritual. I-am întins bucățica de hârtie și așteptam, emoționat, să primesc rația de hrană. Polonicul a coborât spre inima cazanului, dar nu am mai apucat să-l văd ridicându-se. O voce dogită m-a făcut să tresar: „– Ce caută el aici?” *Doamna* a încercat să lămurească situația, dar degeaba! Observatorul care strigase n-o asculta. M-a înșfăcat cu o mână sigură și a început să-mi pună întrebări. Nu știu ce zicea. Privirile mele continuau să urmărească gesturile magicianului alb, pe care le revăd aieva, după mai bine de o jumătate de veac.

Anul școlar se încheia într-o atmosferă deosebită. Serbările elevilor reuneau mai toată suflarea satului. Puține evenimente reușeau să strângă laolaltă atâta lume. Părinții, bunicii sau rudele îndepărtate ale copiilor veneau însoțiți de vecini, prieteni și chiar de consăteni, ai căror urmași terminaseră de mult clasele primare. Îmbrăcau straie de sărbătoare, luau buchețele de flori în mâini și porneau spre școală, ca într-o procesiune. Cei întâlniți în cale erau îndemnați să-i însoțească, de parcă s-ar fi dus la nuntă. Până să ajungă la destinație, numărul drumeților sporea văzând cu ochii.

Ceremonia de înmânare a premiilor era condusă de director. Un om căruia îi plăcea foarte mult să vorbească. Lua cuvântul la început, intervenea pe parcurs, ori de câte ori i se părea că se cereau făcute unele precizări, iar la sfârșit aduna elevii premiați în jurul său și ținea un adevărat discurs. La nivelul întregii școli, se acordau douăsprezece premii: câte trei pentru fiecare clasă. Cei de pe locul întâi primeau coroană, următorilor revenindu-le diplome și cărți de lectură.

Cuvântările directorului Ciobanu erau înflăcărâte și se voiau mobilizatoare. Cu numai un an înainte de instaurarea regimului comunist, le vorbea arborenilor de istoria multiseclară a familiei de *Hohenzollern-Siegmaringen*, care binecuvântase și poporul nostru cu câțiva dintre iluștrii săi reprezentanți. Preamărea faptele regelui Carol I, sub domnia căruia ne câștigasem *Independența*, pe ale succesorului său, Ferdinand I, întregitorul de neam și țară, iar când ajungea la izbânzile regelui Mihai, îl podideau lacrimile și nu se mai oprea până la sfârșit. Muzica începea să cânte, școlarii se prindeau în horă și intonau *Imnul regal*, iar asistența lăuda mesajul însuflețitor al dascălului-patriot.

Ceva mai târziu, regele Mihai era obligat să renunțe la tron și să-și părăsească țara. Oamenii primiseră vestea cu îngrijorare. Rânduielile statornicite în timp se prăbușeau. Directorul, în schimb, nu

părea câtuși de puțin afectat. La serbarea școlară din anul următor, comenta evenimentul ca pe un mare act de dreptate. Cizma prusacă, spunea el, se ridicase, în sfârșit, de pe grumazul bieteii noastre țări. Poporul, năpăstuit atât de multă vreme, putea să răsuflă de-acum ușurat. Elevii sârguincioși nu mai primeau coroană, pentru că – se grăbea iarăși să ne lămurească – reprezenta un simbol de tristă amintire. Buchetul de flori, ce li se oferea acum, și strângerea de mână a tovarășului învățător deschideau calea spre un alt gen de sărbătoare, cu care eram îndemnați să ne familiarizăm.

Serbările școlare nu au conținut. Muzicanții și-au mai revizuit puțin repertoriul, îmbogățindu-l cu câteva piese revoluționare, iar copiii au continuat să se prindă în horă cu aceeași sinceritate, izvorâtă din inocența vârstei. Atâta doar că nu mai intonau *Imnul regal*, ci „Bună, bună dimineată, / Moscova, orașul meu!” Directorul Ciobanu ținea discursuri cu și mai mare implicare sufletească. Și nu uita să le reamintească mereu semenilor că, pentru toate „binefacerile” ce se revărsau asupra lor, erau datori să aducă mulțumiri și să înalțe cântece de slavă poporului sovietic eliberator și celui ce se găsea la cârma lui. Când rostea numele lui Iosif Visarionovici Stalin, vocea începea să-i tremure, iar lacrimile de recunoștință nu mai puteau fi stăvilite. Și astfel, din suspin în suspin, a rămas director încă mulți ani, până la o vârstă ce depășise de mult vremea pensionării.

*„Purtând poveri de roade, trec carele greoaie
Cu boi blajini de-a lungul prăfoaselor șosele
Și doina, care-n focul văzduhului se moaie,
Îmi cade-n gând cu vremea copilăriei mele”*

Asemenea tuturor copiilor din lumea satului, vacanțele de vară le petreceam în familie. Împreună cu cei trei frați, ne refugiam sub umbra deasă a livezii, un adevărat „pomăt al raiului”, ce se întindea pe trei părți ale gospodăriei. Rămâneau libere doar calea de acces în ogradă, un spațiu destul de larg, și ieșirea spre pajiște, vreo cinci-șase prăjini de iarbă, unde scoteam la pășunat, priponindu-le, animalele ce nu puteau fi duse la câmp.

O bună parte din timp îl petreceam într-o locuință veche. Preferam acel spațiu, pentru că aveam libertatea de a scotoci peste tot, fără a cere voie cuiva. Mobilierul arhaic și obiectele de uz casnic

descoperite prin pod – înnegrite de fum și lustruite de atâta folosință – ne stimulau imaginația. Însenam tot soiul de jocuri copilărești ce ne țineau ocupați ore în șir. Spre sfârșitul zilei, o rugam pe sora cea mică a tatei, care se prefăcea că ne supraveghează, să ne ajute la „recosmicizarea” haosului produs. Altminteri, ar fi trebuit să ne ajute părinții, după ce se întorceau de la muncă, dar ei se foloseau de un ritual mai puțin agreabil.

În cea de a doua vacanță de vară, am descoperit bucuria cititului. Momentul nu a trecut neobservat de cei din familie, iar mie mi s-a întipărit în minte ca o adevărată ispravă. Aveam în fața ochilor două broșuri, frumos ilustrate, scrise de Emil Gârleanu și I. Al. Brătescu-Voinești. Primele mele cărți! Le aflasem în pachetul pe care mi-l dăduse *Doamna* ca premiu, alături de trei caiete, două creioane, o radieră și un condei cu peniță argintie. Nu cred să fi primit până atunci un dar mai prețios. Umblam țănoș, cu cărțile sub braț, căutând un loc potrivit, unde să mă așez și să le încep a citi.

La rădăcina unui zarzăr bătrân din fața casei, pe iarba catifelată, fusese așternut un lăicer *în poduri*. Cine avea o clipă liberă își putea trage sufletul acolo, bucurându-se de umbra răcoroasă a pomului. Era locul unde se odihnea de obicei tata, după ce lua masa de prânz. Dar el nu apuca să se așeze bine, că se și ridica. Sta „cât cioara-n par!” Așa că îl putea folosi oricine. M-am rezemat de trunchiul zgrunțuros al zarzărului și am început să parcurg, cu destulă siguranță, slovele povestirii *Căprioara*, din cartea lui Emil Gârleanu. Citeam cu voce tare. Încet, încet, glasul începuse să-mi tremure. Soarta căprioarei mă impresionase grozav. Mai târziu, *Puiul* lui Brătescu-Voinești m-a înduioșat și mai mult.

Când terminam de citit o povestire, alergam să le-o spun și celorlalți: părinților, fraților, rudelor apropiate, străinilor chiar – oricui – numai să o spun. Aveam impresia că dobândisem ceva atât de minunat, că trebuia, neapărat, să împart cu alții bucuria pe care o trăiam. Cel mai fidel ascultător era însă mama. Își vedea de treburile pe care le avea de făcut, dar nu scăpa nimic din ceea ce-i spuneam. Era o femeie deosebit de sensibilă. Chipul ei blând și înțelegător s-a întipărit adânc în inima mea, însoțindu-mă pretutindeni. O revăd mereu: povestind, sfătuindu-ne, muștrându-ne cu tandrețe, bucurându-se de micile noastre izbânzi, deschizând larg sipetul miraculos al amintirilor. Ei îi datorez plăcerea de a povesti, pe care mi-a încurajat-o de la cea mai fragedă vârstă.

Odihna de care ne bucuram alterna, din când în când, cu unele treburi gospodărești, fără ca acestea să ne copleșească. Părinții ne încredințau diverse activități, pe măsura vârstei și a priceperii fiecăruia în parte. Era mai mult un mod de a ne cultiva sentimentul răspunderii, de care deveneam conștienți destul de repede. Ceea ce ni se cerea să facem nu implica eforturi prea mari: aveam grijă de casă (de animalele și păsările ce trebuiau hrănite și adăpate), mergeam cu oile la pășune ori îi însoțeam pe cei vârstnici la muncile câmpului. N-aș putea spune care dintre aceste treburi îmi plăcea mai mult. De altfel, nici nu încercam să fac vreo alegere, întrucât fiecare avea ceva ce mă atrăgea.

O vreme m-am îndeletnicit cu păscutul oilor. Plecam de acasă, dis-de-dimineață, cu cele șapte-opt mioare ale noastre, ce nu fuseseră primite la stână împreună cu *mânzările*. Până să ajung la pășune, turma avută în pază număra peste douăzeci de oi. Le adunam de pe la vecini și aveam grijă de ele în schimbul câtorva bănuți, pe care îi păstram ca pe o comoară. Nu însemnau mare lucru, dar banii, în vremea aceea – la vreo doi ani după stabilizarea din august 1947 – se găseau foarte greu. Cu ce adunam într-o zi, abia dacă puteam cumpăra un pachetel de halva ori câteva bucățele de turtă dulce. Erau însă bani câștigați de mine și acest lucru conta.

Pe islazul satului întâlneam copii de toate vârstele, cu care mă împrieteneam imediat. Pășunea fiind comună, lăsam oile să se amestece, iar noi ne căutam de joacă. Rând pe rând, porneam în goană pe urmele animalelor, întorcându-le la locul lor pe cele ce se îndepărtau prea mult. Alteori, găseam o modalitate de a-l răsplăti pe unul dintre noi pentru a avea grijă de turmă, iar ceilalți ne vedeau de zbenguială. Am învățat atunci sumedenie de jocuri. Cu greu le-aș putea rememora pe toate. *Cioarele*, *Ciobanul cu oile*, *Palanca*, *Poarca*, *Untul* sau *Șuieratul* se numărau printre cele mai îndrăgite. Ne stimulau atenția, fantezia, agilitatea, fără de care nu puteam ajunge la rezultatul scontat. Sfârșitul fiecărui joc ne împărțea în învingători și învinși. Iar dacă celor dintâi nu li se oferea vreo recompensă, învinșii primeau pedepse ce nu puteau fi ignorate.

Șuieratul, de pildă, nu stabilea nici o ierarhie. Exista un fel de concurență, în sensul că cei neîndemânatici puteau fi eliminați, însă estimările aveau un anume grad de subiectivitate. Jocul se desfășura numai pe timp ploios. Distinsul etnomuzicolog Iosif Herțea îl considera o ipostază arhaică a *naiului*. Pe panta unui deal făceam mai multe găuri,

cu bețe de diverse grosimi și la adâncimi diferite. Cele trei sau patru rânduri de găuri se întindeau pe aproape zece metri. Ne duceam apoi în vârful dealului și alergam desculți spre locul marcat. Aproape de găuri, lăsam tălpile să lunece în viteză, obținând sonorități dintre cele mai interesante. Totul depindea de tehnica și îndemânarea fiecăruia, dar și de cantitatea de apă care apuca să intre în fiecare gaură.

Muncile câmpului le-am început cu secerișul. Prășiul, cositul, căratul recoltei și, îndeosebi, semănatul erau îndeletniciri ce se deprindeau mai târziu. Cereau îndemânare și putere, pe măsura fiecăreia în parte. La strânsul grânelor era ceva mai simplu. Iar copiii de la țară au fost puși la asemenea treburi din cele mai vechi timpuri. Plecat după unelte pentru secerători, gospodarul din poezia *Plugușorului* nu uită să-i comande meșterului și „Secerele mărunțele, / Cu dinții de viorele / Și mănunchi de floricele, / Pentru nepoți și nepoțele, / Că se pot pleca de șele”. Era, într-adevăr, o muncă pe care o efectuau mai bine și mai ușor cei mici de statură. Persoanele înalte, mai ales bărbații, găseau altceva de făcut.

Seceratul nu mi s-a părut dificil. Apucam unealta încovoiată cu mâna dreaptă și o strecuram, prin desișul spicelor, cât mai aproape de rădăcina plantei. În semicercul lamei de oțel trebuiau cuprinse cel mult zece-cincisprezece fire. Le apucam apoi cu mâna stângă, iar dinții mărunți ai secerii le reteza prin smucitura mâinii drepte. Din cinci-șase *tăieturi* se făcea un *mănunchi*, iar din mai multe mănunchiuri un *snop*. Cineva aducea de la baltă legători de papură, ori le făcea din paie, și, spre seară, începea legatul. Snopii se adunau în *clăi*, numite și *cruci* sau *jumătăți*. Într-o clăie intrau șaptesprezece sau douăzeci și unu de snopi. Se clădeau în perechi, sub formă de cruce, cu spicele spre interior. Ultimul snop, numit *iepure*, se așeza deasupra, în poziție înclinată, pentru a proteja de ploaie spicele celorlalte.

Denumirea de *iepure*, dată ultimului snop, aparține unui substrat magic. Cum aveam să aflu mult mai târziu, era vorba de credința că sufletul holdei putea fi întruchipat într-unul din animalele sau păsările ce se întâlneau frecvent pe ogoarele respective. Cu timpul, această credință a depășit sfera secerișului, extinzându-se asupra tuturor muncilor agrare. Mi-aduc aminte că unui unchi de-al meu, căsătorit cu sora cea mare a tatei, i se spunea *Iepure*. Îl chema Ion Matei, dar toată lumea îl știa de Iepure. Nimic din înfățișarea sau din firea lui nu îndreptățea o asemenea poreclă. Avea, în schimb, legătură cu practica

străveche de care aminteam. Dacă trecea pe lângă cineva care era pe punctul de a termina secerișul, el nu-i zicea „Doamne-ajută!”, cum se obișnuia, ci „– Hai, câ prinț iepurili!” Cu o formulă asemănătoare i se adresa și cosașului, care nu termina de culcat *otava* la pământ: „– Nu vez tu coada iepurului sara asta!” Nu-i ocolea nici pe cei ce încheiau prașila: „– Ci va pasî, aț prins iepurili!” Și *Iepure* a rămas.

În dricul verii, cei din neamul bivolenilor – care aveau pe câmp „pâine albă” – ne întâlneau în Hârtop. Seceratul începea înainte de răsăritul soarelui, căci roua de peste noapte făcea munca mai ușoară. Ne însoțeau trilurile vesele ale ciocârliei. O cătam adesea cu privirile, încercând să-i dau de urmă printre irizările bolții albastre, întetite de primele raze ale soarelui. Știam că-i place să cânte numai din zbor. Se ridica în sus, sus de tot, până dispărea în țăriile cerului, după care începea să coboare. Se apropia de pământ atât de mult, că-i vedeam tremuratul aripilor, care îmi lăsau impresia că bat cadența cântecului ei măiestru, îmbietor la viață.

Maria Aglăii, o verișoară de-a mea, aflată la vârsta măritişului, era mai harnică decât toți. O găseam întotdeauna pe ogor. Cu straietele ei albe și coronița de spice pe cap, părea o *Drăgaică*, venită să ia sub ocrotirea sa grânele de pe acele văi. Își sufleca mânecile și începea să se mlădie prin grâu de parcă ar fi înotat. Într-o zi, m-am apropiat de ea și-am întrebat-o: „– Nu ti dor spatili?” De lângă peretele lanului s-a ridicat o față îmbujorată, scăldată de sudoare. Mi-a zâmbit cu un aer tainic, dezvelind două șiraguri de dinți strălucitori: „– Nu, pintru câ mi-am pus cruci!” Continuum să o privesc nedumerit. Văzându-mă în încurcătură, m-a rugat să revin în timpul amiezii, ca să-mi spună, pe îndelete, despre ce era vorba.

În zorii zilei, când ajungea la câmp, pornea prin lanul înrourat și aduna câteva mănunchiuri de spice. Le alegea pe cele mai frumoase, socotite a fi *fruntea grâului*. Spicele luate din *mijlocul* ogorului le folosea pentru *cruce*; celelalte le ducea acasă, urmând să împletească din ele *Pieptenele* și *Barba caprei*. *Crucea* o făcea din optsprezece fire de grâu, așezate astfel încât toate cele patru brațe să fie alcătuite din părțile purtătoare de rod. Nu ieșea mai mare decât o palmă. O puneă apoi la îndoitura șalelor și o lega bine cu brâul. Spicele din *mijlocul* lanului o păzeau de durerile care îi chinuiau pe ceilalți. *Pieptenele* și *Barba caprei* le păstra la icoană până toamna. Când pornea semănatul grâului, scotea boabele din cele două figurine și le amesteca în sămânța aruncată sub brazdă. Se urmărea ca recolta viitoare să fie la fel de mănoasă.

Uneori, grâul prea înalt sau încărcat de rod *poligne*. Ploile repezi, vânturile mari, dar și o buruiănă – care prin părțile noastre se numea *turiță* – înclinau spicele cu boabe roșietice până aproape de pământ. Sub pâsla formată de această plantă, acoperită cu ghimpi, își făceau cuib prepelițele. Secerătorii știau acest lucru și încercau să le ocolească vremelnicele adăposturi. Nu-i exclus ca și pasărea respectivă să fi fost considerată tot un spirit al grâului. Când simțeau apropierea lucrătorilor, prepelițele zvâcneau din cuiburi, cu un zbârnâit de aripi ce săgeta lanul. Se prăbușeau repede, pentru a porni iarăși, într-o altă direcție, căutând să-i deruteze pe urmăritori. Pâlcuri de spice, încheștate de țepii întorși ai *turiței*, străjuiau miriștea ca niște mici umbrele protectoare. Păsările zburătăcite se puteau reîntoarce la cuiburile lor.

Delnițele moștenite de la bunicul, rânduie una lângă alta, etalau recolte felurite, aflate în diverse stadii de evoluție. Privite de pe dâmbul opus, lanurile de grâu, porumb, orz, floarea soarelui ori secară arătau ca vrâstele unui lăicer abia scos din stative, așternut pe prispă într-o zi de sărbătoare. Nu lipseau nici oaspeții care, de regulă, sunt așteptați în astfel de împrejurări. Numai că vrednicii plugari nu ședea la taifas, ci zoreau – fiecare cu ceea ce avea de făcut – să-și termine lucrul. Scena se repeta an de an, căci holdele alternau mereu, iar cultivatorii le îngrijeau cu aceeași dăruire.

De cum se desprimăvăra și până toamna târziu, țăranii în mijlocul cărora trăiam nu știau de odihnă. Se aflau într-o continuă alergătură, pe care cei din afara lumii satului cu greu ar putea-o înțelege. Până și mâncarea le era pe apucate. De zăbavă nici vorbă nu putea fi, câtă vreme și copiilor li se întrerupea, uneori, somnul. Dacă vedea că nu dau curs îndemnului său de a mă scula mai repede, tata mă grăbea, zicându-mi: „– Lasă, când ti-i însura ai să dormi mai mult!” Probabil că și lui i se spusese cândva la fel. Nu-mi făceam iluzii, zicea și el o vorbă. Dincolo însă de disconfortul creat, starea aceea de neliniște, care năvălea din toate părțile, era pe deplin motivată.

Fiecare lucru se cerea făcut la timpul său, fără nici o amânare. Altfel, toată osteneala devenea inutilă. Nu strângeai grânele când trebuia, se scuturau pe câmp. Ieșeai la prășit cu câteva zile mai târziu decât megieșii tăi, piereau *păpușoi* și *soreanca* în buruienă. Nu adunai fânul înainte de începerea ploilor, putrezea în brazde. Cine își îngăduia să ignore rânduielele statornicite în vatra satului, plătea scump. Și astfel,

vremea odihnei „pe săturate” se tot amâna, până ne trezeam în anotimpul friguros. Dar și atunci, cei mai mulți hodineau tot cu zgârcenie, pentru că mereu mai apărea câte ceva de făcut. Ceva ce nu suporta amânare.

La ultima prașilă se *nisipea*. Formam în jurul rădăcinilor un fel de mușuroaie, ce întrețineau umezeala și răcoarea plantelor, sufocând, în același timp, buruienile ce ar fi încercat să răsară din nou. Pentru copii era destul de greu. O mică neatenție și lama ascuțită a unelei atingea tulpina de porumb. Simțeam acest lucru și mă feream să bage de seamă ceilalți. Era rușinos să faci asemenea erori, deși începătorilor li se mai întâmpla. Încercam să ascund greșeala, înălțând nisipitura și trecând în grabă mai departe. Zadarnic! Peste puțin timp, planta atinsă de sapă se ofilea, iar într-o zi-două se usca. Dacă tăietura era superficială, firul de porumb își păstra vigoarea, dar nu rodea. Toamna, în locul știuletelui cu boabe aurii apărea o excrescență alb-maronie, din care se revărsa o pulbere neagră. Era o ciupercă informă, cunoscută sub numele de *tăciune*, pe care pănușile nu reușeau să o mai acopere.

Sfârșitul prășitului venea ca o binecuvântare. Însemna, de fapt, încheierea muncilor de vară și începutul unui răgaz ce avea să dureze până în pragul toamnei. Prășitorii aveau toate motivele să se bucure. Te-ai fi așteptat să-i vezi grăbindu-se spre casă, dar nu făceau acest lucru, oricât de târziu ar fi fost. Ajunși la capătul ogorului, loveau muchiile sabelor între ele, pentru ca *blaga* țarinei să rămână, în întregime acolo, „pe capul câmpului”.

Câteva femei intrau din nou în lan. Una lega două-trei frunze între ele, menind ca pe fiecare *strujan* „să lege rod” tot atâția știuleți. Alta înnodea frunzele mai multor plante, folosindu-se doar de mâna stângă, și zicea: „Cum nu pot treci amu di pănuși, / Așa sî nu pot treci la toamnă di păpuși!” La sfârșit, aruncau câte o mână de țărână în sus, strigând: „Așa di mari sî crească!” Reveneau apoi la marginea drumului și se așezau, rămânând câteva clipe în tăcere. Greutatea cu care apăsau acum glia de la capătul lanului urma să se transfere asupra „rodului bogat” din vremea culesului. Se ridicau veseli, puneau sapele pe umeri și porneau spre casă cântând, mângâiați de răcoarea nopții.

Bucata noastră de pământ încheia proprietățile celor din familia Bivoleanului. Dincolo de hat, spre apus, începeau ogoarele Cîmpoieșului, un gospodar de frunte din părțile Cristineștilor, a cărui țarină fusese cândva

mai mare decât cele douăzeci de fălci ale bunicului. Se întindea până aproape de hotarul cânădenilor. Cu timpul, averea i s-a tot împuținat. Mai rămăseseră doar zece-douăsprezece hectare, pe care le stăpânea acum Ieremia, singurul băiat al lui Cimpoeșu cel bătrân. Vecinii îl știau de o viață pe *Irinii* (așa-i spuneau toți), încât Hârtopul fără el era de neimaginat.

Venea pe la Sfântul Gheorghe și rămânea aici până la căderea primilor fulgi de zăpadă. Ducea o viață chinuită. Nimeni nu l-a auzit însă, vreodată, plângându-se. Singurătatea părea să fie ultimul liman care îl mai atrăgea. De îndată ce ajungea în Hârtop, începea să fluiera: de bucurie, de dor, de supărare, nu conta. Fluiera întruna. Trecea dintr-o melodie într-alta atât de repede, încât cu greu ai fi putut băga de seamă ce anume prefera. Era modul lui de a-și face simțită prezența. Curăța izvorul, mai repara câte ceva pe la colibă, aranja vatra – punându-i la loc lespezile de piatră și *cujba* pentru agățat ceaunul – după care privea îndelung ogorul; mirajul ce îl purta pe drumuri, din Cristinești până aici, de peste o jumătate de secol. Vitele, de care nu se despărțea niciodată, pășteau liniștite, ori se odihneau, refăcându-și puterile după atâta drum. Cerul senin stătea culcat peste culmile dealului din apropiere. Pe bolta de azur, se înălța Craiul nou, vestind încă un pătrar de vreme bună.

Vecinul nostru cristineștean era holtei. Trecuse dincolo de cumpăna veacului, dar nu se aciuse încă la casa lui. Gândul că feciorul Cimpoeșului nu se putea însura cu oricine îl bântuise ani de zile. Fata la care visa – cu „o sutî cinzăci di șărviti în ladî” și cu „zăstri sî n-o poț cara trii zăli” – nu apăruse. S-a tot încăpățânat s-o aștepte, până ce viața a trecut pe lângă el, fără să bage de seamă. Rămăsese singur, cu gândurile și averea lui, pe care nu voia să o împartă cu nimeni. Și tot astfel avea să se sfârșească, într-o toamnă mohorâtă, departe de locurile natale și fără un suflet apropiat, care să-i aline ultimele clipe ale vieții.

Moșul Irinii se număra printre puținii agricultori care mai erau, la vremea aceea, cu *trei boi*. Fenomenul fusese cândva foarte răspândit. În satele de pe cele două maluri ale Prutului, întâlneam și astăzi numele de familie *Triboi*, care derivă din această străveche practică agrară. Plugarul din Hârtop avea doi boi împerecheați și al treilea stingher. Acesta din urmă îl înlocuia, din când în când, pe cel ce mergea pe brazdă, unde efortul era mai mare. La capătul arăturii, boii se întorceau singuri. Când se apropia vremea schimbului, stăpânul începea: „– Ci-i, Floreni, ai obosât? Iaca ajungem în vali și te-oi digiuga”. Aproape de pajiște, chema boul stingher: „– Hai, măi

Cornaciule, hai tați, mai lasî-l și pi ista sî sî hodinească!” Și boul cel cu cornul răsucit spre ureche se apropia. Întindea gâtul, strecurându-l ușor între *grindeiul* și *lopățica* jugului. Un zăngănit scurt și *resteul* de metal bloca grumazul animalului. Următoarea brazdă putea fi răsturnată. Simțindu-l aplecat peste coarnele plugului, boii își continuau drumul. Îndemnul stăpânului nu mai era necesar. Felia de pământ spintecată înmulțea negrul ce i se așternea în fața ochilor. Plugarul ajunsese la capătul puterilor, dar nu se oprea. Nu putea sau, cine știe, nu voia să se mai oprească. Își urma resemnat destinul, ca într-o gravură de Holbein. Știa prea bine că soarta sa fusese croită strâmb, dar nu mai încerca să o îndrepte. Se resemnase cu gândul că voia *zânelor-torcătoare* se va împlini întocmai. Fusese ispitit, în câteva rânduri, să apuce pe alte căi, dar pașii l-au readus mereu pe drumul hărăzit. În scurtă vreme, avea să dispară din peisajul Hârtopului, lăsând în urmă povestea unui om zbuciumat.

Așa cum spunea ilustrul învățat Petru Caraman, țăranul român – aidoma ruralilor de pe alte meleaguri – practică una din cele mai vechi și mai complexe îndeletniciri care au existat vreodată. Cu toate acestea, el nu a considerat nicicând că *agricultura* ar fi fost o meserie, ce trebuia transmisă urmașilor cu toate tainele sale. În accepțiunea lui, *meserie* însemna altceva. Se învăța de la un meșter priceput, și numai dacă aveai înclinație pentru cutare sau cutare meșteșug. Cine ajungea meseriaș avea asigurat un trai tihnit. O spune și proverbul: „Meseria e brătară de aur!” Agricultura, în schimb, oricâtă importanță ar fi avut, părea o ocupație la îndemâna oricui. Se putea însuși fără eforturi deosebite, deoarece făcea parte din însăși ființa neamului. Agricultor ești, nu devii. Cine nu pleca la învățătură, indiferent în ce domeniu, rămânea la „coada sapei”. Calitatea de agricultor nu ți-o lua nimeni.

Nici părinții mei nu gândeau altfel. Observaseră, de timpuriu, înclinațiile pe care le aveam pentru lucrul pământului sau creșterea animalelor, însă le-ar fi plăcut să mă vadă, totuși, cu o meserie. Așa m-am trezit într-un atelier de *dulgherie*. Îl ajutam pe moșu Iorgu, fratele vitreg al tatei, îndeosebi atunci când avea de șindrilit o casă. Urcam sprinten pe scară, ducându-i câte o mână de „cuie de draniță” sau o grămăjoară de scândurele subțiri, atunci când cele de pe *scăunoaia* de lângă el erau pe sfârșite. Îmi arăta cum trebuiau îmbinate șindrilele, pentru ca ornamentul de pe acoperiș să înfățișeze „pliscul raței”, „coada rândunicii” ori „solzii peștelui”. Era un tâmplar destoinic și avea mare

căutare. Mamei însă nu-i surâdea deloc perspectiva de a-și vedea odrasla „zburând ca un hulub” de pe un acoperiș pe altul.

Am încercat apoi la *covălie*. Atelierul lui Nică Huminiuc mă atrăgea de mai multă vreme. Într-o toamnă târzie, mă luase tata cu el, să văd cum se şinuiesc roţile căruţei. O pâclă groasă, ce pusese stăpânire pe toată Valea Humăriei, mă împiedica să văd fierăria. Auzeam doar izbiturile ascuţite ale ciocanelor grele, ce cădeau, la intervale regulate, peste metalul încins de pe suprafaţa îngustă a nicovalei. Ceva mai aproape, am zărit şi primele jerbe de scânteii, ce se căzneau zadarnic să sfâşie perdeaua de ceaţă care ne despărţea. Trecea mai departe doar mirosul înţepător, marcând spaţiile din jur pe o distanţă de o jumătate de kilometru.

Gospodăria meşterului era agăţată de coasta unui deal, într-un loc aproape pustiu. Fusese întemeiată acolo de tatăl acestuia, fierar şi el, căruia i se spunea *zodierul*. O poreclă cu tâlc, ce însoţea adesea şi numele *faurului* de astăzi, fără ca acesta să dea semne că atribuirea supranumelui amintit l-ar fi deranjat. Undeva în apropiere era o răspântie de drumuri, care duceau la Arborea, Cracalia şi Liveni. Atelierul avea căutare, fiind frecventat de foarte multă lume, chiar dacă în jurul lui se urzeau tot felul de poveşti, ce dădeau frâu liber fanteziei ascultătorilor.

Despre Huminiuc cel bătrân se zicea că ar fi fost *solomonar*; că l-ar fi primit în vatra fierăriei pe „cel din baltă”, căpătând, în schimb, darul de a purta ploile şi grindina peste holdele oamenilor. În plus, îi asigura şi prosperitatea meseriei pe care o practica. Se povestea că fusese văzut despuiat la hotar, ziua în amiaza mare, cu o vârguţă de alun în mână, îndreptând ploaia binefăcătoare sau potopul de piatră într-o direcţie ori alta. Nu departe de atelierul lui, pe versanţii a două dealuri îngemănate, se întindea via lui Teliban. Cu ani în urmă, acest gospodar – de prin părţile Cordărenilor – cumpărase *câşla* boierului Gensus şi o parte din imaş, pe care s-a apucat să cultive „poamă neagră”. Spre sfârşitul toamnei, după ce cădea prima brumă, începea culesul. Într-un an, printre ajutoarele podgoreanului se număra şi fiica sa, o copilă fermecătoare, aflată „în stratul măritişului”.

Fierarului din vale îi cam trecuse sorocul însurătorii, dar, când a văzut asemenea mândreţe de fată, şi-a pierdut liniştea. A cerut-o de soţie, „cumpănind-o cu aur curat”. Părinţii acesteia n-au mai stat pe gânduri. Fata s-a opus din răsputeri, dar cine mai sta s-o asculte?

Au pornit, de îndată, pregătirile de nuntă. În ziua rânduită, casa fierarului devenise loc de pelerinaj pentru sumedenie de lume din cele trei sate aflate în jur. Fanfara de la Popeni fusese adusă încă din ajun. Cântase la *Vedre*, iar dis-de-dimineată plecase cu mirele și vorniceii după mireasă, urmând să sosească dintr-o clipă într-alta.

Mireasa însă n-a mai fost găsită. Fugise „în lumea ei” cu flăcăul lui Dobache, un tânăr dintr-un sat vecin, cu care era în vorbă. Meșterul-faur albise de mânie. A strâns norii cu grindină de pe tot cuprinsul cerului și i-a năpustit furios asupra viei lui Teliban. În câteva clipe, toți butucii încărcăți de rod erau schilodiți. Frânturile de viță rămase în picioare, uscate și sfărtecate, păreau stropite cu sânge. Un șuvoi roșu clocotea pe Valea Humăriei, ducând vestea până departe, spre iazul Șipotenilor. Poama cea neagră de pe dealurile lui Teliban, prețuită de atâta lume, dispărea pentru totdeauna.

Ucenicia mea într-ale covăliei a debutat în fața vetrei încinse. Trăgeam de cumpăna *foiului*, ca să întetesc flacăra vie a jăratecului din inima cărbunilor. Din când în când, slobozeam mânerul, să văd dacă nu cumva burduful respiră singur, așa cum se spunea. Spre dezamăgirea mea, rămânea înțepenit. Mă trezea din visare vocea obosită a meșterului și privirile lui albastre, care se îndreptau spre mine ca două flori dintr-o glastră cu pământ. De va fi fost vreodată, „cel din baltă” părăsise vatra fierăriei. Cine știe, poate că plecase chiar împreună cu cel ce făcuse legământul. N-au trecut decât două săptămâni și a trebuit să renunț. Mirosul greu al mangalului și al copitelor pârlite de potcoavele fierbinți, pe care îl aduceam cu mine, făceau aerul casei noastre irespirabil. Trebuia căutat altceva.

Ultimul popas l-am făcut la *croitoria* lui Mitrache Cozmuleanu din Stânca. O așezare mică, ale cărei gospodării erau răvășite pe mai multe dealuri și văi, fără nici o urmă de sistematizare. Se afla cam la trei kilometri de Arborea, înspre nord-est. Croitoria era o meserie curată, iar eu îmi dădeam osteneala s-o deprind cât mai bine. Nu mă gândeam nici o clipă că, foarte curând, aveam să o abandonez și pe aceasta. Când învățasem să cos nasturi „cu picior” și să *festonez* „peste mână”, părinții mă luau acasă, călăuzindu-mi pașii spre cariera de învățător. Voiau să răzbune, poate, soarta potrivnică ce îi împiedicase, la vremea lor, să ajungă măcar pe băncile școlii primare. Nu știu ce gândeau atunci, dar performanța de a-și fi văzut cei cinci copii cu diplome universitare a rămas una de referință prin părțile noastre.

La începutul toamnei lui 1951, porneam spre locul unde urma să-mi încep instrucția gimnazială: *Școala Normală „Alexandru Vlahuță”* din Șendricenii Dorohoiului. Veneau aici, mai ales, feciorii de țărani. Așezământul se afla în luminișul unei păduri seculare; un fel de rezervație naturală, ce făcea trecerea între pădurea Horlăcenilor și codrii Herței. Împodobite cu nesfârșite vii și livezi, locurile erau deosebit de pitorești, dar acest lucru aveam să-l descopăr ceva mai târziu. Tata își îndemna bidivii, ajunși la începutul dealului dinspre Ghilia. Lăsam în urmă iazul – cu luciul neclintit, în care se oglindeau sălcii pletoase – și terenul de sport de la poalele pădurii.

După vreo sută de metri, părăseam panta lină pe care începusem să o urcăm. În partea dreaptă, ne întâmpina o poartă masivă de stejar, ce se deschidea în două părți. Decorul său luxuriant, cioplit de o mână dibace, impresiona. Ceva mai târziu însă, profesorul nostru de desen, Constantin Radinschi, ne ajuta să privim ornamentele respective și cu alți ochi. O alee lungă, străjuită de castani cu ramurile arcuite în formă de boltă, ducea în curtea școlii. Dar în acea zi, n-aveai pe unde trece, pentru a ajunge până acolo. De o parte și de alta, căruțele se înghesuiau ca la iarmaroc. Sute și sute de elevi, ajutați de părinți sau de rude apropiate își rânduiau avutul: mindire și plăpumi de toate culorile, așternuturi, haine de toamnă și de iarnă, încălțări și, nu în ultimul rând, lădițele de lemn, umplute până la refuz. Porneam grăbiți către scările ce duceau la dormitoare. Câțiva pedagogi ne îndrumau spre locurile noastre. Însotitorii se puteau întoarce acasă liniștiți.

Viața la internat nu era ușoară. Elevii trebuiau să se obișnuiască repede cu o disciplină destul de riguroasă, ușor cazonă. Deșteptarea, masa, repetitorul sau stingerea aveau loc la ore fixe, neîngăduindu-se nici o derogare de la programul stabilit. Orice abatere era sancționată prompt. Se dădeau mai întâi avertismente, urmate de admonestări – făcute, la careu, în fața tuturor elevilor și, uneori, a profesorilor – se trecea apoi la *plantoane* programate peste rând, eventual în schimburile neconvenabile, pentru ca, în cele din urmă, să se ajungă la pierderea dreptului de a sta în căminul școlii și de a mânca la cantină.

Cine se trezea într-o astfel de situație intra în mare încurcătură. Trebuia să-și caute gazdă, iar aceasta nu putea fi găsită decât în satele din împrejurimi, adică la patru-cinci kilometri depărtare. Și distanța nu era decât unul din motivele de îngrijorare. Intram într-o lume nouă,

străină, care mi se părea ostilă. Poate și din cauză că nu aveam nici un coleg din Arborea, ori măcar din satele învecinate, cu care să schimb o vorbă. Până să-mi fac doi-trei prieteni, mă comportam de parcă aș fi fost surghiunit. Gândurile îmi fugeau mereu la cei de acasă, la toți deodată și la fiecare în parte.

Orele de pregătire a lecțiilor se desfășurau după-amiaza, în sălile de clasă. Ne supraveghea, ajutându-ne totodată, un elev din ciclul superior, căruia i se spunea *meditator* sau *monitor*. Când aveam de întrebat ceva, ne adresam cu formula „domnule elev”, pe care o foloseam, de altfel, în toate împrejurările, dacă interlocutorul nostru era un coleg de școală cu doi-trei ani mai mare. Normele de bună-cuviință erau primele cu care novicii din internat se familiarizau. Cine le ignora își asuma și consecințele, care nu întârziiau.

Într-o seară, cu vreo oră înainte de a se fi dat stingerea, mă aflam pe unul din coridoare. Un elev din anul al patrulea, care tocmai ieșise din repetitor, mi-a întins o sticlă goală, cerându-mi imperativ: „– Du-te și-o umple la izvor!” Locul unde mă trimitea se găsea la ieșirea din incinta școlii, undeva în pădure, sub râpa unui deal, care se chema *La steag*. Afară era beznă. Cum să ajungă singur până acolo un copil din clasa întâi gimnazială?

Și mai era ceva. Izvorul acela avea o poveste, pe care o aflasem încă din primele zile. Se spunea că ar fi fost stăpânit de un șarpe uriaș, al cărui adăpost s-ar fi aflat chiar sub holmul de unde izvora apa. Un fel de împărat al șerpilor, pentru că purta o coroană de aur, împodobită cu pietre scumpe. Cu foarte mulți ani în urmă, pierduse una din nestemate chiar acolo, la gura izvorului. Era o piatră nemaivăzută, un *safir* mare, de o frumusețe stranie. Se zvonise că ar fi găsit-o fata cea mică a boierului de pe moșia respectivă, dar nu o pusese la loc, așa cum se obișnuia pe vremea aceea. De atunci, șarpele încoronat ieșea mereu noaptea, așteptând, lângă izvor, să i se aducă safirul pierdut.

Cum să mă duc după apă în puterea nopții? Puteam să-i spun domnului elev că mi-e teamă, ori să-l rog să-mi dea un însoțitor. Multe puteam să-i spun și, cine știe, poate m-ar fi înțeles. Am optat însă pentru soluția cea mai nepotrivită. L-am privit semeț și i-am răspuns scurt: „– Dacă ți-i săti, du-ti și-ț adî apî!” O palmă fulgerătoare m-a făcut să nu mă dezmeticesc până în fața cișmelei din pădure. Nu știu dacă era acolo sau nu vreun șarpe. Sigur rămâne doar faptul că, pentru mine, a fost prima și ultima necuviință față de un elev mai mare.

De la fereastra clasei noastre, situată undeva în partea nord-estică a clădirii, urmăream venirea profesorilor. Îi aducea de la Dorohoi o mașină mare, de culoare deschisă, ale cărei șerpuiuri printre viile și livezile de pe coasta opusă puteau fi văzute de departe. Era ritualul zilnic, prin care spațiul de la poalele pădurii se ordona sub scutul Minervei. Jocurile copilărești încetau, metamorfozându-se, miraculos, în lecții pentru viitoarele noastre drumuri în viață.

Școala Normală de la Șendriceni se bucura de un frumos renume, pe care i-l asigurau dascălii, reuniți într-un corp profesoral de elită. Îmi vin în minte nume precum Gheorghe Romândașu, Ion Sârcu, Arcadie Luță, Octav Guțic, Dumitru Surmei, Constantin Radinschi și, desigur, enumerarea ar putea continua. Unii dintre ei aveau să fie chemați în învățământul universitar. Cățiva păstrau o distincție din alte timpuri. Mersul liniștit, figura luminoasă – cu trăsături rafinate – și vestimentația impecabilă dezvăluiau, fără ostentație, o anume noblețe, specifică spiritelor alese.

Între aceștia, se individualiza profesorul de istorie Gheorghe Romândașu. Înfațișarea lui îți reținea atenția de îndată. Înalt, cu gesturi aproape hieratice, pășea tăcut alături de confrăți. O figură olimpiacă! Părul încărunțit înainte de vreme îi încununa chipul sever cu o aură argintie. Când ajungea la catedră, sala era cuprinsă de un fior nedeslușit. Ceva între venerație și respect. Alumnii urmăreau expunerea profesorului într-o tăcere de catedrală. Lecția de istorie devenea, în același timp, o tulburătoare lecție de viață.

La nivelul elevului de gimnaziu, stăpânit de nostalgia casei părintești și a satului natal, poate că am sesizat mai puțin importanța lecțiilor pe care le ținea profesorul Romândașu. Acum însă, când am depășit de mult vârsta de atunci a dascălului nostru, înțeleg profunzimea acestora și, totodată, cât de dificilă trebuie să fi fost predarea istoriei naționale în „întunecatului deceniu”. Cu înțelepciunea care îl caracteriza, a reușit să ocolească durele capcane ale timpului. Lecțiile lui de istorie ne-au purtat alături de dacia *inhaerens montibus*, care se credeau nemuritori, pe drumurile luptelor cu turcii, ori ale întemeierii statului modern.

Într-o după-amiază, gimnaziștii din internat fuseserăm chemați în curtea din spatele școlii. Un teren amenajat sumar, unde elevii ieșeau să se recreeze. Aripa nordică a clădirii se termina cu niște ziduri „părăsite și neisprăvite”, cam de vreo zece-cincisprezece metri

lungime. Erau, de fapt, pereții de beton ai subsolului, groși de aproape cincizeci de *santime* și înalți de peste doi metri, încremeniți în forma ieșită de sub cofraj. Spațiul respectiv, care acum era gol, avea destinații dintre cele mai diverse: de la crescătorie de porci sau depozit de *turbă*, până la incinerator.

Doi pedagogi și un profesor (pe care nu-l cunoșteam) ne-au explicat ce aveam de făcut. Era o operațiune sinistă, la care deveneam părtași, fără putința de a ne împotrivi. De aproximativ o săptămână, se încheiase „reorganizarea” bibliotecii. Venise o directivă „de sus”, iar câțiva zeloși se grăbiseră să o pună în aplicare. Fuseseră triate sever nu doar cărțile de pe rafturi sau din depozite, ci și cele câteva zeci de mii din podul școlii, aduse, în timpul războiului, din diverse regiuni ale țării, aflate în calea primejdiei.

În urma acestui proces, erau scoase din evidență mai multe mii de volume, considerate „dăunătoare” învățământului de tip nou. Opere fundamentale, din literatura română și cea străină – în serii complete sau ediții rare, cu legături în piele și ferecături ce ar fi înfruntat veacurile – trebuiau distruse fără milă. Ni s-a atras atenția că nu aveam voie să ne însușim vreun exemplar din tomurile proscrise și nici să comentăm misiunea ce ne fusese dată.

Am format un rând, de aproape două sute de metri, din ușa bibliotecii până la groapa dintre ziduri. *Clidurile* de cărți treceau, pentru ultima oară, prin mâinile celor ce ar fi avut atâta nevoie de ele. La locul sacrilegiului așteptau doi slujbași mărunți: moș Nichituș, căruțașul, și domnul Agavriiloaie, *odagiul*. Fiecare primise câte un bidon de benzină. Pe măsură ce erau aruncate peste zid, cărțile trebuiau stropite cu lichidul inflamabil, pentru ca arderea să fie cât mai rapidă. Ulterior, răsfireau mormanul cu niște furci de fier. Focul se întetea și, în felul acesta, nu rămânea nici o carte necuprinsă de flăcări.

La început, am pus implicarea noastră în acea fărădelege pe seama vârstei. Fiind încă mici, se gândeau, poate, că nu vom sesiza adevăratele dimensiuni ale dezastrului. Mă înșelam. Elevii din clasele mari înfăptuiseră un ritual asemănător cu doar câteva zile mai devreme. Nu folosiseră incineratorul, ci un loc izolat din pădure. Jertfa acestora se înscria însă pe alte coordonate. La sfârșitul operațiunii, ei au rămas tăcuți lângă rug, până ce ultima carte a fost mistuită. Flăcările înălțate spre ceruri purtau și revolta lor mută împotriva celor ce puseseră la cale o asemenea barbarie.

Împrejurări potrivnice, lipsite de orice noimă, au strivit visul unora dintre noi de a deveni dascăli de țară. Prosperitatea părinților, refuzul lor de a-și da pământul pe mâinile altora, simpatia arătată vreunui partid antebelic ori privațiunile de libertate – pe care le suportau unii dintre ei, fără să fi avut vreo vină – erau tot atâtea motive pentru îndepărtarea din școală a copiilor acestora. Profesii clădite cu trudă și onestitate se prăbușeau sub povara delațiunilor, care ajungeau să sufoce dosarele personale. Și, ceea ce era mai trist, se frângeau vieți abia înmugurite.

La începutul verii lui 1954, mă pregăteam să susțin examenul de capacitate. Era un eveniment deosebit. Dincolo de acest prag, se deschidea calea spre cariera de învățător. Cu câteva zile înainte însă mi se aducea la cunoștință că nu mai aveam voie să-mi continui studiile la școala pe care mi-o alesesem. În situația mea se aflau încă douăzeci și șapte de elevi, de toate vârstele și din toate clasele. Cauza eliminării era aceeași: părinții noștri intraseră în conflict cu interesele partidului. Or așa ceva nu se putea tolera. Nu aveam nici cea mai vagă idee încotro ne vor purta pașii.

Stăteam aliniați în curtea școlii, cu lădițele de lemn lângă piciorul drept, ca niște recruți respinși la încorporare. În fața noastră, câteva sute de colegi formaseră *careul* și așteptau tăcuți. Cei ce ne hotărâseră soarta lipseau. Îi reprezenta profesorul de română, Petru Scripcă, desemnat să ne țină ultimul discurs. De ce îl vor fi ales, oare, tocmai pe el? Nu știa să zâmbească, iar în cei trei ani de gimnaziu nu cred să-l fi auzit spunându-i cuiva o vorbă bună. Sau poate tocmai de aceea fusese trimis. Era nevoie de un om aspru, necruțător chiar, care să ne certe, să ne facă să înțelegem. Ce să înțelegem? Nu era nimic de înțeles. Umerii noștri încovoiați de tristețe s-au îndreptat, cu dificultate, la auzul vocii răgușite a profesorului moralizator.

Întreaga sa expunere se axa pe relația prieten – dușman, bine – rău, lumină – întuneric. Noi reprezentam, firește, răul, elementul dușmănos, pericolul ce amenința să întârzie marile proiecte ale regimului. Noi și părinții noștri. De aceea, vorbele de ocară, pe care profesorul Scripcă nu ezita să le folosească, aveau o dublă destinație. Ni se tot spunea că o luasem pe un drum greșit, că refuzasem ajutorul ce ni se oferise, cu atâta generozitate, că ignorasem, cu înconștiență, propriile interese. Un singur lucru nu spunea: că fuseserăm smulși, cu brutalitate, de la rosturile noastre zilnice și aruncați pe drumuri.

La sfârșit, a rostit printre dinți: „Sunteți liberi!” Nicicând nu a sunat mai straniu această formulă. Cum adică *liberi*? Ni se lua dreptul de a merge mai departe, pe făgașul unei vieți tihnite și ordonate, cu rânduieli și finalități precise, în schimbul libertății de a porni spre un viitor incert. Păraseam școala cu sufletele împietrite. Un coleg mai mare a grăbit puțin pasul, îndreptându-se spre izvorul din pădure. L-am urmat toți, de parcă am fi fost legați unul de altul. Apa proaspătă și rece ne-a mai înviorat. Când am ajuns la plopul de la răscruce – faimoșii plopi canadieni – ne-am despărțit: unii au luat-o pe Valea Stracovei, iar ceilalți am pornit să urcăm panta abruptă ce ducea spre drumul Dorohoiului. Ajunși în vârful dealului, am mai căutat o clipă spre acea pravești încântătoare, cu un orizont neobișnuit de larg, pe care o păraseam fără voia noastră. Dinspre ogoare ne învăluia un miros plăcut de grâne coapte.

Examenul de capacitate l-am dat la Botoșani. De câțiva ani, se înființaseră mai multe școli tehnice, cu scopul de a forma cadre medii calificate. Era, probabil, încă un model sovietic, ce se aplica la noi fără prea mult discernământ. Am ales să mă înscriu la *Școala Medie Tehnică Medicală*. Pierdusem șansa de a ajunge învățător, dar nici perspectiva de a ocupa un post de asistent medical, undeva într-un sat, nu era de lepădat. Noua meserie mă pasiona mai puțin decât cea de dascăl, însă mă străduiam să o deprind cât mai bine, fie și pentru a le face pe plac părinților.

Din păcate, când terminam anul al doilea, toate școlile medii tehnice din țară intrau în lichidare. Aveam în față două posibilități: să-mi continui studiile într-o școală de ucenici, fără prea mare legătură cu ceea ce învățasem până atunci, ori să mă întorc la casa părintească. Am optat pentru varianta din urmă. Peste mai puțin de trei luni, adică în septembrie 1956, dădeam admiterea din nou. De data aceasta, mă orientasem spre *Școala Medie de Arte Plastice* din Iași. Ajungeam, în sfârșit, acolo unde pictorul Constantin Radinschi – profesorul meu de desen din timpul gimnaziului – îmi spusese de mult să mă duc. Bucuria de a fi reușit la examen a fost de scurtă durată. Părinții mei traversau o perioadă mult prea grea pentru a le mai cere să-mi suporte cheltuielile de școlarizare. Nebunia *cotelor* îi adusese în pragul disperării. Nu mai însemna cedarea unei părți din ceea ce agonisneau, cu atâta zbucium, ci spolierea sălbatică a întregii averi. Am înțeles drama pe care o trăiau și am rămas alături de ei.

*„Lumină dacă e pe lume
E bucuria de-a trăi
Când mugurii surâd a floare”*

Aveau dreptate țăranii. Agricultura nu-i o meserie. Nu-i o îndeletnicire, ca oricare alta, pe care o deprinzi la un moment dat, ca să ai din ce trăi. Este mult mai mult decât atât. E glasul pământului, care răzbate până la noi din străfundurile vremii. E chemarea care ne încântă auzul de veacuri, ținându-ne laolaltă. Ascultăm această chemare, atunci când ne este dat s-o înțelegem, și n-o mai uităm niciodată. Plugul care primește ogorul an de an, trezindu-l la o nouă viață, este mai mult decât o unealtă. E făclia desprinsă din mâinile obosite ale unui înaintaș. Cât mai pâlpâie încă, o ridică mereu altcineva și o duce mai departe. Agricultura este limanul spre care ne întoarcem, ori de câte ori obosim, îndepărtându-ne prea mult de țărm. Este locul liniștit, unde ne putem aduna gândurile, regăsindu-ne.

Am ancorat adesea lângă acest liman. Așa mi-a fost rânduit. Nu m-am oprit însă nicicând cu starea de spirit a proscrisului, gata să-i învinuiască pe cei din jur pentru cele ce mi se întâmplau. Dimpotrivă. Făceam tot ceea ce îmi sta în putință ca reintegrarea mea în comunitatea satească să se producă firesc, fără a se băga de seamă că lipsisem atâta timp. Ultimul popas a durat mai mult ca de obicei. Cu toate acestea, m-am reacomodat mai ușor. Împlineam șaptesprezece ani, iar la această vârstă viața pare la fel de frumoasă, oricum și de oriunde ai privi-o. Redescopeream, alături de poetul Nichifor Crainic – după versurile căruia mi-am ordonat însemnările de față – locul unde „îmi înfloriră și se scutură, în mersul vremii, macii copilăriei mele”.

Toamna reîntoarcerii pe meleagurile natale era una a contrastelor. Totul mi se părea zăgărit în alb și negru, în ciuda exploziilor de culori ce mă întâmpinau la fiecare pas. De mult nu mai văzusem un asemenea belșug de roade, pe ogoare și în livezi, dar nici atâta tristețe și suferință pe chipurile oamenilor. Îi chinuia gândul că osteneala lor era zadarnică. Trudeau din zori și până-n noapte, așa cum făceau de generații întregi, punând holdele la adăpost, fără a lăsa să se risipească măcar un bob.

Agoniseala lor însă nu le aparținea. O duceau în întregime, sub formă de *cote*, în bazele de recepție din Dorohoi. Acolo, oameni fără Dumnezeu refuzau să le primească grânele, pe motiv că nu ar fi fost suficient de uscate. Plugarii erau nevoiți să-i mituiască ori să le lase

scăzământ o cantitate mult mai mare decât se obișnuia. Acceptau orice, pentru că – în caz contrar – luau drumul pușcăriilor, sub acuzația de sabotaj. Intrau în lunga amărteală a iernii cu hambarele goale și cu sufletele răvășite de durere. Își expuneau familiile la tot soiul de privațiuni, răbdând cu toții în tăcere. Se amăgeau că, poate, în anul următor vor veni vremuri mai bune. Simple iluzii! Raționamentul lor solid și etica atât de sănătoasă, dobândite în succesiunea generațiilor, păreau să-și fi pierdut sensurile de odinioară.

În toamna aceea, aveam să fim inițiat într-un ritual accesibil numai experimentaților: *semănatul*. „Ce mare lucru?” ar putea spune cineva. Și, totuși, acest aspect al muncii plugarului nu este la îndemâna oricui. Mulți aruncă semințele sub brazdă, dar puțini sunt cei ce pot spune că știu să semene cu adevărat. Grâul se însămânța, întotdeauna, pe locul de pe care fusese recoltat porumbul. *Păpușoiștea* trebuia să fie foarte curată, pentru ca boabele să nimerească direct pe crusta netedă a pământului. Să se împrăstie uniform. Altfel, holda ieșea *pâlcuită*, cu locuri goale și porțiuni îngălbenite, semn că acolo semințele se sufocaseră, fiind îngrămadite unele peste altele. Soiul cel mai căutat era *grâul-arnăut*, cu spicul mare, boabele mașcate și țepii negri: „Ș-a samanat grâu-arnăut, / Adus de peste Prut, / În pai ca trestia, / În spic ca vrabia / Și-n bob ca mazărea!” S-a cultivat și așa-numitul *grâu-chilcă* (*ghircă*), cu spicul fără mustăți și bobul mărunț, dar randamentul era mult mai mic. Acesta se semăna primăvara, „pe deasupra” arăturii, pentru că ajungea la maturitate mult mai repede.

Grâul de toamnă alcătuia baza semănăturilor de „pâine albă”. Era rodnic și avea mare căutare printre comercianți. Nu se semăna oricând, ci numai pe timp frumos. Erau alese zilele senine, cu cerul limpede și soarele potolit. Să nu fi bătut nici pic de vânt. Înainte de a pleca la câmp, semănătorii se bărbiereau și se primeneau. Și sacii în care-și puneau semințele erau curați. *Sacul semănătorului* nu se deosebea de ceilalți. Era doar puțin mai mic, pentru a fi dus ușor, și i se spunea uneori *semincer*, deoarece purta semințele selecționate. Capetele din stânga erau legate între ele, formându-se astfel un fel de *tolbă*, pe care agricultorul o purta pe umărul stâng, într-o poziție cât mai comodă pentru a scoate semințele din ea. O *încărcătură* trebuia să ajungă până la celălalt capăt al lanului și îndărăt.

Semănam mai întâi „în lungiș”. Așa era rânduiala. Porneam de la *hatul* din dreapta, ne întorceam pe lângă cel din stânga și iarăși o luam de la capăt, continuându-ne drumul, până ajungeam în *inima ogorului*.

La sfârșit, pentru ca holda „să fie împlinită”, semănam „în curmeziș” *căpătâiele*. Tata mergea înainte, iar eu la câțiva pași în urma lui. Priveam cerul, ne făceam semnul crucii și puneam piciorul drept pe glie. În același timp, strecuram mâna dreaptă în sac, umplând-o cu boabe aurii. Pășeam apoi cu stângul, scoteam mâna din sac, o legănam ușor și, în clipa următoare, boabele uscate țâșneau din strânsoarea pumnului în văzduh, sub formă de evantai, împrăștiindu-se pe țarină.

Distanța dintre umerii noștri nu depășea o lungime de braț. Adică atât cât marginile celor două curcubeie de semințe să se atingă între ele. Înaintam în tăcere, armonizându-ne pașii cu legănarea ritmică a brațelor, care loveau aerul ca niște aripi. Repetam, cu grijă, mișcările ordonate ale tatălui meu, iar el – mergând înainte – reconstitua, fără nici o ezitare, gesturi și trasee străbune. Nu se auzea decât șuieratul boabelor de grâu, care zburau din mâinile noastre bătătorite spre recolta viitoare.

Ultima zi de toamnă mă găsea în casa unor prieteni apropiați. Fusesem invitat să petrecem împreună noaptea Sfântului Andrei. Nu știam mai nimic despre implicațiile străvechi ale acestei sărbători creștine. Mă întrebam chiar, despre ce petrecere putea fi vorba, câtă vreme nimeni din familia respectivă nu purta numele sfântului prăznuit. Cu toate acestea, m-am dus. Și trebuie să spun că nu am regretat câtuși de puțin. În locul unei sărbători onomastice descopeream o sumedenie de credințe, gesturi și acte rituale, despre care nu aș fi bănuiră vreodată că se practicau la Arborea în noaptea de Andrei. Unele se desfășurau sub ochii mei, altele prindeau viață din istorisirile celor de față, depănând întâmplări trăite sau auzite din bătrâni. Constatam, cu emoție, că lumea aceea – plină de atâtea înțelesuri, pe care le deslușeam prin intermediul unor semeni înzestrați cu har și sensibilitate – se îndepărtase atât de mult de noi, învăluindu-se în mister.

Câteva dintre practicile înfăptuite înspre ziua Sântandreiului vesteau apropierea Sărbătorilor de iarnă. Încet, încet, lară stârănită de răpăitul tobelor, de pocnetele harapnicelor, de clopote, tălăngi și fluierători puneau stăpânire pe nopțile din Postul Crăciunului. Se formau cetele de colindători și începeau pregătirile pentru marele spectacol al alaiurilor de datini tradiționale din ultima noapte a anului.

Cățiva tineri, cam de aceeași vârstă cu mine, mă invitau să intru în ceata lor. Voiau să umble cu cel mai spectaculos și, în același timp, mai îndrăgit obicei din sat: *Căluțul*! Alegerea *vătafului*, tocmirea muzicii, confecționarea costumelor, a recuzitei și, nu în ultimul rând, „școala” ce trebuia făcută justificau graba lor de a se organiza.

Mi-a surâs propunerea, dar nu mi-am dat acordul imediat. Știam că unii bătrâni aveau mereu de cârtit câte ceva la adresa celor ce făceau *Căluș*. Trebuia să aflu ce anume îi nemulțumea. Să evităm repetarea eventualelor greșeli observate la cei dinaintea noastră. M-am dus la ei și am stat de vorbă pe-ndelete. Nu mi-au spus mare lucru. Singurul reproș îl constituia doar faptul că obiceiul nu mai semăna cu cel de pe vremuri. Așa mi-a venit ideea de a face, în acel an, un *Căluș bătrânesc*.

După o documentare amănunțită, mă reîntâlneam cu tovarășii mei, spunându-le ce aveam de gând. Încântați, aceștia au decis să-mi acorde cinstea de a le fi *vătaf*. Indirect, mă împovărau cu toate îndatoririle ce însoțeau un asemenea demers. Nu bănuiam atunci câte eforturi se cereau făcute, pentru reconstituirea unui *joc cu măști* ce se practicasese cu o jumătate de veac în urmă. Timp de trei săptămâni ne-am pregătit, seară de seară, acasă la Harlam Aslăboaiței. Avea o locuință veche, cu pământ pe jos, care se afla într-o zonă mai ferită, ceea ce însemna că nu deranjam pe nimeni. Tinerii din cătunul respectiv o foloseau adesea pentru organizarea balurilor.

Alegerea acelei gazde n-a fost întâmplătoare. Pe stăpânul casei îl tocmisem să ne cânte, fiind singurul instrumentist, dintre cei foarte înzestrați, care cunoștea bine repertoriul și succesiunea melodiilor de la *Călușul bătrânesc*. Avea un fluier mare de alamă, fără dop, din care cânta și la alte petreceri sătești, cum ar fi *Claca*, *Șezătoarea*, *Cumetria* sau *Ziua onomastică*. Îl chemau peste tot, fiindcă știa numeroase melodii de joc, nu numai din sat, ci și de prin împrejurimi. Se trăgea dintr-un lung șir de oieri, faimoși pentru talentul lor de a cânta la toate categoriile de fluier. Stăpânea tehnici interpretative bătrânești. Din același fluier mare, zicea „cu hang”, „fără hang”, „ca din caval”, „ca din cimpoi”, ori scotea semnale păstorești ce aminteau de *bucium* și de *corn*.

Un bătrân priceput – poate cel mai iscusit *călușar* care fusese vreodată în Arborea – ne călăuzea întru deprinderea întocmai a datinii, pe care ne străduiam să o readucem la viață. Tot el îi supraveghea pe cei ce se ocupau de pregătirea măștilor și a costumelor, de alegerea podoabelor și a recuzitei mărunte, pentru a nu se îndepărta de formele reconstituite cu atâta grijă. Pe lângă acel gospodar, își făceau apariția, din când în când, câteva fete mai în vârstă, rude cu gazda, care ne învățau să dansăm. Deprinderea obiceiului era, într-adevăr, obligatorie, dar nu ajungea.

Trebuia să cunoaștem toate jocurile ce se practicau la *Hora satului*, unele dintre ele cu evidente implicații ritual-ceremoniale, după cum aveam să constat ceva mai târziu. Altfel, nu aveam ce căuta la

casele cu fete de măritat și, cu atât mai puțin, la petrecerile din perioada *Sărbătorilor de iarnă*. Ne alesesem câte o fată „neieșită în lume”, pe care urma s-o scoatem la horă de Crăciun. Asta însemna să știm a juca *Rusasca înainte*, ori măcar *Sârba pe sub mână*, și, mai presus de toate, să avem multă siguranță de sine. Pentru câteva clipe deveneam protagoniștii petrecerii. Lăutarii anunțau evenimentul, iar asistența era ochi și urechi. La sfârșit, începeau comentariile, care țineau adesea zile în șir. Dacă mama fetei era mulțumită, puteam nădăjdui că, în noaptea de Anul Nou, trupa noastră va fi primită cu toată cinstirea, iar partenerului fetei i se va oferi *Colacul din fruntea grâului*.

Vestea că se pregătea un joc cu măști de pe vremea bunicilor ajunsese la urechile tuturor. Ca urmare, în noaptea Sfântului Vasile, toată suflarea satului era cu ochii pe noi. Oamenii țineau lămpile aprinse, așteptând să ne vadă. Unii ne luau din poarta vecinului, de teamă că i-am fi putut ocoli. Succesul a fost peste așteptări. Trecuse ultima noapte a anului vechi, se termina și prima zi a lui ianuarie, iar noi mai aveam încă de umblat. Pe la miezul nopții următoare, colindam la ultima casă. Respectând însă datina, nu am încheiat acolo, ci ne-am dus la o fântână din marginea satului. Zeci de oameni, cu felinarele aprinse, ne însoțeau. Am așezat un colac pe *ghizdurile* fântânii, așa cum fuseserăm sfătuiți, și am susținut ultimul spectacol. Colacul de pe fântână nu l-a luat nimeni. Era al celor de dincolo, al *rătăciților*. La sfârșit, *vătaful* s-a dus la *ciutura* de lemn și a luat cei câțiva bănuți, pe care cineva îi pusese mai înainte, semn că urarea fusese plătită. Readus la viață, *Căluțul bătrânesc* și-a continuat cavalcada ani în șir.

Pentru mine, povestea acestui frumos obicei se încheiase în momentul schimbării costumului de *vătaf al cetei* cu straiile obișnuite. Încetul cu încetul, mă desprindeam de fermecatul răstimp al celor douăsprezece zile dintre ani. Purtam în amintire acel strop de bucurie, care își făcuse loc în calendarul sufletesc al consătenilor mei. Ecourile unor gesturi sau acte rituale, săvârșite în timpul sacru al sărbătorilor, aveau să mă însoțească însă și dincolo de hotarul datinilor hibernale.

Exista în sat un obicei despre care nu știam mare lucru. De ziua onomastică, fata care era în vorbă cu un flăcău îi trimitea acestuia un *brad* sau un *pom* foarte frumos împodobit. Îl ducea cineva noaptea, în ajunul sărbătorii respective, și i-l puneă lângă *fântână*, pe *prispă*, ori în *pridvor*, fără știrea celor din casă. A doua zi, băiatul avea obligația de a o chema pe fată, împreună cu părinții, la o mică petrecere, care anticipa *înțelegerea* premaritală.

Gerul Bobotezei din acel an era atât de mare că ți se lipea mâna de clanța ușii. Sfântul Ioan Botezătorul venea cu o barbă de promoroacă, mai mare ca a lui moș Nicolae. Tata ieșise, dis-de-dimineată, să cate de vite. Când colo, ce să vadă? Pe prispa casei se înălța, până aproape de streășină, un *pom* de mai mare dragul. Un *măr-hultuan*, împodobit cu fructe, beteală, panglici și flori. Chiciura depusă pe el în timpul nopții îl făcea și mai frumos. Toată gospodăria părea că îmbrăcase haine de sărbătoare. Știind că n-avea băiat de-nsurat, tata se întreba dacă nu cumva fusese adus la noi din greșală. A glumit puțin pe seama mea, după care m-a pus să dau de capătul firului. N-a fost prea greu, deoarece o singură fată îl putea trimite: cea pe care o scosesem la joc de Crăciun. De unde să bănuiesc eu că ea avea gânduri de măritiș? L-am dibuit pe cel ce adusese *pomul* și l-am pus să descâlcească ițele. Până la urmă, totul s-a terminat cu vorbă bună.

Spre sfârșitul Postului Mare, se desprimăvăraseră de-a binelea. Mânați de sărăcie, oamenii umblau încolo și înapoi, căutând o cale pentru a mai supraviețui câteva luni. Cu fiecare zi ce trecea, se înglodau și mai rău în datorii. Drumul până la pâinea cea nouă părea mai lung ca oricând. Un verișor după mamă, despre care știam că lucrează prin București, venise acasă pentru câteva zile, să-și vadă neamurile. Primise o nouă slujbă și voia să împartă bucuria cu cei apropiați. De puțină vreme, fusese numit, într-un post de conducere, la Sfatul Popular al raionului Răcari. Localitatea ținea pe atunci de Ilfov, dar, mai târziu, avea să treacă la Dâmbovița.

Oaspetele bucureștean a venit și pe la noi. Părinții mei păreau foarte încântați de reușita lui. Nu le era lor prea clar cu ce se ocupa, dar faptul că avea serviciu conta. Pentru cineva care luase viața pe cont propriu, la o vârstă fragedă, însemna foarte mult. Rămăsese orfan de mamă, iar *mașteha* adusă în loc îl gonise de acasă încă din copilărie. Cu destulă precauție, tata l-a întrebat dacă n-ar fi fost chip să găsească un loc de muncă și pentru mine: „– Cum să nu?” a răspuns el, fără a chibzui măcar o clipă. Părea dispus să promită orice. Unele rude mă invidiau chiar pentru norocul ce dăduse peste mine. Două zile mai târziu eram deja în tren spre Răcari. Nedumerit, încercam să aflu cam ce aș fi putut face eu în acel centru raional de la marginea Bărăganului. Răspunsul era mereu același: „– Las’ că vedem!”

La vremea aceea, Răcariul nu era decât o așezare rurală ceva mai răsărită. Depășea, poate, ca mărime, Darabaniul – pe care îl cunoșteam bine – fără să aibă însă construcții orășenești specifice, așa

cum văzusem în târgușorul de pe hotarul nordic al țării. În plus, reședința ilfoveană era înecată în praf. Când se pornea o vijelie, nu mai vedeai nici în cer, nici pe pământ. La sfârșit, acoperișurile caselor, frunzele copacilor și spațiile verzi dispăreau sub mantia subțire și deasă a unei pulberi gălbui-cărămizii, pe care o mai puteau îndepărta doar ploile foarte repezi. Nici oamenii nu mi-au lăsat o impresie mai bună. Vorbeau mult, repede, și-ți creau senzația că-s mereu puși pe harță. După ce i-am cunoscut mai îndeaproape, mi-am schimbat părerea despre ei, constatând că aveau multe în comun cu moldovenii. Până și sărăcia era aceeași.

Într-o zi, vărul meu m-a întrebat dacă știu să merg pe bicicletă. Nu știam. Și-a strâns buzele și a clătinat din cap a nemulțumire. Voia parcă să spună: „Of, de nimic nu sunteți în stare!” Trebuia să capăt, foarte repede, această dexteritate, întrucât mersul pe bicicletă intra în obligațiile mele la locul de muncă ce mi se pregătea. Am început să exersez chiar de a doua zi. Cel trimis să mă ajute era „tovarășul Florică, funcționar la Sfat”. Așa mi s-a recomandat. A venit cu „obiectul muncii”, m-a luat de la gazdă și am plecat împreună, pe jos, spre periferie, unde exista un maidan. După două ore de chin deveneam independent. Până atunci însă, instructorul meu – trecut binișor de patruzeci de ani – făcuse eforturi ce nu puteau fi uitate prea curând. Era lac de sudoare! A avut, totuși, delicatețea de nu-i povesti *șefului* chiar toate detaliile.

După încă o zi de instrucție, primeam încuviințarea de a ieși cu bicicleta pe un drum public. Știam să urc din mers, să cobor fără dificultate, să frânez, să semnalez schimbarea direcției, ceea ce însemna că nu exista nici un risc. Pe lângă toloacă trecea o șosea ce ducea spre câmp. Fiind aproape pustie, am pătruns pe spațiul respectiv fără nici o ezitare. Începuseră a se scutura de floare salcâmii. Valuri de mireasmă proaspătă îmi pătrundeau în suflet, înviorându-mă. Petalele coborau în zbor legănat, oprindu-se pe cenușiul drumului, ca niște fluturi minuscule.

Făcusem mai bine de un kilometru când, la o cotitură, am zărit într-un lan de grâu un grup de copii, ce mergeau ca într-o procesiune. Pentru o clipă, m-am gândit la păpușa ce se făcea în satul meu, pe timp secetos, sub numele de *Mama ploii*. Efigia purtată de ei arăta însă cu totul altfel. Era mare cât un copil de vreo zece ani, avea mâinile întinse în lături, veșminte curate și chipul precis conturat. N-o duceau pe scară, așa cum știam de acasă, ci o ținea în brațe un băiat mai voinic. Cu siguranță așa ceva nu mai văzusem.

Am coborât de pe bicicletă și m-am dus mai aproape. Grâul arăta foarte bine. Dăduse în spic, dar era încă verde. Culoarea aceea intensă, care prevestește rodul bogat. Pe albastrul imaculat al cerului, soarele urca spre amiază. Dogorea destul de puternic, însă de secetă nici vorbă nu putea fi. Copiii îngânau un cântecel pentru cineva care murise prea tânăr, „neînflorit” și „nepetrecut”. Nu semăna a bocet, deși, la sfârșitul fiecărui vers, fetițele scânceau, ca și cum ar fi plâns. Cel pe care îl jeleau avea și un nume, dar n-auzeam prea bine cum îi ziceau. Am rămas în preajma lor până au terminat. Mai precis, până mi se păruse mie că ar fi terminat. Băiatul care purta păpușa o lăsase să cadă la pământ, iar ceilalți se răsfiraseră, culegând spice și flori.

Obiceiul pe care îl practicau semăna puțin cu cel cunoscut de mine, numai că se chema *Sulul*. Păstra, întocmai, denumirea unei componente luate din angrenajul războiului de țesut. O piesă îngemănată, cu rosturi esențiale în pregătirea și finalizarea țesăturilor casnice, pe care o înveșmântau în așa fel încât să capete chip de om. Când îl terminau de îmbrăcat, *Sulul* era dus pe lan, în procesiune, două zile la rând. Îl cântau, îl boceau, îl împodobeau cu verdeață și flori, pentru ca în final să-l readucă acasă, unde îl dezbrăcau și îl puneau la locul lui. Ca și la *Mama ploii*, când se întorceau de pe câmp, copiii participau la un fel de praznic. Am crezut atunci că era vorba de o joacă și atât. Nu înțelegeam de ce trebuia făcut acel obicei, și încă atât de riguros, câtă vreme nu erau motivați de nici un fenomen atmosferic. Peste ani însă, aveam să aflu că, ceea ce văzusem eu în acea vară la Răcari, era un rit agrar din aceeași familie cu *Caloianul*. Atât doar că se practica la o dată fixă, indiferent dacă era secetă sau nu.

M-am reîntors pe maidan după aproape o oră. Instructorul meu era foarte îngrijorat și nu fără motiv. Îi trecuseră prin cap tot felul de gânduri. Unui biciclist începător, străin de acele meleaguri, i s-ar fi putut întâmpla orice. Pentru prima oară, n-a vrut să mai țină cont că eram ruda șefului său și mi-a tras o muștruluială așa cum meritam. Am încercat să-i spun de ce întârzasem, dar n-aveam cui. Ne-am dus împreună spre Sfatul Popular, fără să mai schimbăm vreo vorbă. Adierea vântului stârnea câte un val de praf, așternându-l pe chipurile noastre năpădite de sudoare. Ziua de lucru se apropia de sfârșit. Verișorul meu ne-a întâmpinat vesel și i-a mulțumit cordial tovarășului Florică. Aș fi vrut să-i cer iertare pentru cele întâmplate, dar intrase deja în biroul său. O jumătate de oră mai târziu, primeam *decizia* prin care eram numit *agent poștal* la Oficiul raional Răcari.

Prima zi de serviciu m-a cam pus pe gânduri. În loc de „bine ați venit”, un bărbat ursuz – cu *mânecuțe* de doc trase, peste haină, până dincolo de coate – care lucra la o masă scorojită, m-a luat în primire de la ușă: „– Ești agentul cel nou?” Până să răspund, mă și apucase de umeri, împingându-mă spre magazie. Am semnat pentru bicicletă și geantă. Uniforma urma s-o primesc mai târziu. Mi s-a mai dat un creion chimic, un fel de caiet-registru și o hârtie cu denumirile celor cinci străzi din sectorul în care fusesem repartizat. După vreo oră de orbecăieli, ajungeam, în sfârșit, la locul de muncă. Se afla în extremitatea sud-vestică a așezării, într-o zonă supraaglomerată și foarte sărăcăcioasă. Zeci de copii despuiați, cărora li se mai vedeau doar licăririle privirilor și albul dinților, făceau o larmă de nedescris. Trebuia doar să mă opresc și, în clipa următoare, toate componentele bicicletei erau inventariate.

Cele cinci căi de acces, pe care trebuia să le străbat zi de zi, erau niște ulițe foarte lungi, netaluzate, fără podețe spre incintele gospodărești și pline de gropi dintr-un capăt într-altul. Bicicleta nu-mi servea la nimic. Am și predat-o, de altfel, la magazie chiar de a doua zi. Ceea ce mă îngrijora, cu adevărat, era faptul că, pe timp ploios, și pe jos mi-ar fi fost foarte greu să umblu pe acolo. Aveam toate motivele să abandonez, fără a mai sta pe gânduri. Cum nu-mi puteam supăra însă binefăcătorul, am mai rămas o vreme.

După două săptămâni eram înștiințat că se apropia plata *avansului*: cea dintâi jumătate din prima mea leafă. Mi-e și jenă să spun câți bani urma să primesc. Până și cei ce lucrau „cu ziua” la prașilă câștigau mai mult decât un *agent poștal*. Am renunțat la „drepturile bănești”, numai să mă văd scăpat. Demisia „băiatului ăluia din Moldova” i-a luat prin surprindere pe toți. Dirigintele Oficiului poștal și-a arătat dezamăgirea, iar cel ce mă recomandase s-a înfuriat de-a binelea. A încercat să mă readucă pe calea cea bună, dar degeaba. Neavând încotro, a trebuit să mă conducă la gară. Mă despărțeam de meleagurile ilfovene, luând cu mine câteva amintiri care continuă să mă însoțească și astăzi.

Acasă, mă aștepta o altă ofertă de serviciu. Satul Arborea devenise centru comunal, ceea ce însemna constituirea unui aparat administrativ de sine stătător. Conducerea Sfatului Popular fusese numită de partid, iar acum se căutau cel puțin zece persoane, cât de cât școlite, care să asigure buna funcționare a instituției nou-create. Nu-mi încheiasem studiile liceale, dar cele nouă clase absolvite mă plasau

înaintea multor candidați, care terminaseră doar ciclul primar. Am dat concurs și am obținut postul de *referent principal*. Remunerația se apropia de cea a unui profesor necalificat, adică de vreo două ori și jumătate mai mult decât aș fi primit ca *agent poștal*. Nu era deloc rău, având în vedere că, stând la părinți, acești bani puteau fi cheltuiți în alte scopuri decât pentru casă și masă.

Spectrul preocupărilor mele în cadrul primăriei era foarte larg. Potrivit *fișei postului*, trebuia să asigur arhivarea corectă a tuturor documentelor, indiferent din ce sector de activitate mi-ar fi fost aduse. Le clasificam pe domenii și le ordonam în funcție de numărul și data înregistrării. Verificam hârtiile, returnându-le, eventual, spre completare. Trebuia să urmăresc sumedenie de aspecte: intrări, ieșiri, rezoluții, litigii, soluționări, sancțiuni, contravenții, contestații etc. Rareori însă eram lăsat să-mi văd doar de aceste atribuții. Locuiam pe aceeași uliță cu președintele, la câteva case distanță, așa că, ori de câte ori avea de rezolvat vreo problemă, pocnea din degete și trebuia să mă conformez.

Într-o seară, se întorcea acasă pe la aprinsul lămpilor. Nu terminasem încă treburile pe-afară. A oprit *șareta* în dreptul casei noastre și a început să bată în poartă cu *codiriștea*. Lovea cu putere, dar nu scotea nici un cuvânt. La țară, asemenea gesturi nu rămâneau nesancționate. Cu un astfel de gând mă îndreptam spre uliță. Când m-am apropiat de el, am constatat că damful țuicii de sfeclă te dădea jos. Coborâse din trăsură și încerca să se sprijine de *ostrețele* gardului. Ținea în mână un plic, cu sigiliul Sfatului Popular, pe care nu scria nimic. Îl tot agita pe sub ochii mei, cu mișcări dezordonate, chinându-se să-mi spună ce aveam de făcut cu el. Nu pricepeam nimic.

Cu vai-nevoie, am deslușit câteva vorbe, pe care le tot rostea apăsător: *post, noapte, oameni, primărie*. Legam între ele, în fel și chip, cele patru cuvinte, doar-doar vor căpăta un sens. Până la urmă, am reușit. Trebuia să duc plicul șefului de post, iar acesta să cheme în acea noapte, la primărie, oamenii ale căror nume le găsea înăuntrul. M-a bătut bucuros pe umăr și a dus arătătorul la gură, semn că nu mai trebuia să știe nimeni. Mi-a dat *șareta*, ca să ajung în Satul vechi mai repede, și a plecat spre casă bombănind.

A doua zi, lumea intrase în panică. Nu era prea clar ce se întâmplase, dar faptul că mai multe familii fuseseră ridicate de miliție, în toiul nopții, constituia un motiv de îngrijorare destul de serios. Pentru localnici, orice descindere de acest gen echivala cu arestarea.

Văzuseră prea multe în cei zece ani de după război, ca să mai poată fi nepăsători. Misterul acelei nopți de pomină aveam să-l deslușesc de îndată ce treceam pragul Sfatului Popular. Trei ofițeri de securitate, veniți de la regiune, chinuiseră toată noaptea niște oameni nevinovați, care fuseseră pârați că ar fi avut rude în străinătate. Interogatorii, amenințări, spaime, declarații, dosare întocmite, toate ca urmare a delațiunilor anonime, pe care Securitatea nu ezita să le ia în serios.

Printre cei anchetați, se numărau și Iordache Aconstantinensei cu soția. Erau trecuți de șaptezeci de ani și aveau o situație materială modestă. Nu se plâneau de sărăcie, iar oamenii partidului n-aveau nici o trecere în fața lor. Când îi zăreau pe la poartă, strigau după ei: „La muncă!” Poate că de aici li se trăgea includerea lor pe acea listă stupidă. Moș Iordache umblase mult prin lume și pătimise atâtea, încât stropșelile zbirilor suceveni îl lăsau indiferent. S-au căznit de pomană să afle ceva de la el. Ce-i drept, n-avea ce le spune, dar vorbele lui „în doi peri” i-a cam scos din sărite pe cei trei reprezentanți ai puterii.

Bătrânul era un om hâtru. Nu se prea înțelegea cu lelea Agripina, pentru că, de la o vreme, apucase năravul de a zăbovi prin sat, la „un pahar de vorbă”. Se gândea acum că poate nu i-ar fi stricat babei o mică răfuială. De aceea, înainte de a părăsi camera, le-a spus anchetatorilor, cu un soi de sfială: „Amu, tovarâși, cu mini-aț cam pierdut vremea. N-am avut ci va spuni, pintru cî..., na, asta-i. Da sî știț cî fumeia me ari neamuri în străinătăti. Vă spun eu! N-ar recunoaști, s-o chici cu lumânarea, da dacî o ghiontiț oleacî, spuni baba, n-ari-ncotro”. Mătușa Agripina s-a ținut, într-adevăr, dârză. Orice-ar fi făcut securiștii, din „Nu!” n-o scoteau. Au urmat și sfatul bătrânului, dar tot degeaba.

Ce puteau face? L-au chemat din nou pe moș Iordache înăuntru, ca să-i înfățișeze. Foarte liniștit, acesta s-a aplecat asupra soției, care-și ștergea lacrimile, și i-a șoptit: „– Di ci nu li spui cî ai o sorî măritatî în Canada?” „– I-adevărât?” a răcnit unul dintre anchetatori. „– I-adivarat”, a îngăimat bătrâna, nemaiînțelegând nimic. „– Povestește cum și unde s-au cunoscut!” „– Știț...”, a-nceput lelea Agripina încurcată. „Mama me ave o falci di loc în fundu țărni. Șî noi, ca feti, mergem cu dânsa la prășăt. Ogoru nostru era hat în hat cu pomântu unui om din Canada. Cuscu nostru, cum ar vini. Șî omu ceala ave un flăcău. Az așa, mâni-așa...” „– Destul!” a țipat furios unul din cei trei. „– Ieșiți amândoi afară!” Abia atunci înțeleseseră securiștii că era vorba de satul Canada, aflat la câțiva kilometri de Arborea.

Activitatea mea la sediul primăriei se îmbina, frecvent, cu cea desfășurată pe teren. Cutreieram toate satele comunei, umblând cu căruța, cu bicicleta sau pe jos. Însoteam referentul agricol, pe cel ce se ocupa de starea civilă ori de sectorul financiar, mergeam cu inginerul agronom, cu tehnicianul veterinar și chiar cu vicepreședintele, care avea datoria de a media litigiile și de a soluționa contestațiile. În toate aceste situații, precum și în altele asemănătoare, trebuia să întocmesc felurite acte administrative ori să le contrasemnez.

Drumetînd prin satele comunei și asistînd la tot soiul de scene, mă trezeam adesea apărînd cauza celor năpăstuiți. Era felul meu de a fi. Ori de cîte ori vedeam pe cineva în încurcătură, îi saream în ajutor, fără să mă gîndesc la consecințe. Așa cum arătam mai sus, mergeam adesea pe teren cu *agentul fiscal*, a cărui misiune era cât se poate de ingrată. Fiind foarte săraci, oamenii nu mai plătiseră dările către stat de ani de zile. Slujbașul primăriei era trimis să-i „împlinească”, pentru neplata „fîncialului”. Vite nu aveau, grîne cu atît mai puțin, așa că mai rămîneau covoarele din zestre sau de pe pereți. Doar acestea mai puteau fi luate. Despuierea odăilor de sărbătoare mi se părea însă o faptă incalificabilă. Asistasem în copilărie la astfel de acțiuni în forță, iar scenele acelea deprimante continuau să mă urmărească. De aceea, în loc să-mi ajut colegul – care devasta lăzile de zestre ori smulgea scoarțele de pe pereți – treceam de partea oropsiților, luându-le apărarea. Până la urmă, paharul s-a umplut. Spre sfîrșitul verii lui 1957, conducerea Sfatului Popular al comunei Arborea îmi desfăcea contractul de muncă, pentru „atitudini neprincipiale”.

Pierderea slujbei nu m-a afectat. Poate doar prin faptul că îi păgubeam pe părinți de un venit, care le mai echilibra, cât de cât, bugetul. În rest, priveam cele întîmplate ca pe o adevărată binefacere. Trăiam un sentiment ciudat de eliberare. Munca de zi cu zi și viața satului, în general, mă acaparaseră în așa măsură, încât uitasem că mă aflam acolo doar pentru o vreme. Celor din jurul meu – rude, prieteni, consăteni – nici prin gînd nu le trecea că m-aș fi putut reîntoarce la școală. Tata se îngrijea deja de alte cele. Cumpărase o grădină undeva în vecini, îmi construisese și o casuță, așa că temelia *împămîntenirii* fusese pusă. Este greu de spus dacă, în alte împrejurări, n-aș fi împărtășit și eu destinul plugarilor din acel colț de Moldovă. Din păcate, rînduielile statornicite de veacuri fuseseră zdruncinate din temelii și amenințau să se prăbușească de la o zi la alta.

La începutul toamnei, se împlinea un an de când revenisem acasă. Mă uitam, din nou, prin hârtiile oficiale, cu care plecasem de la Școala Medie Tehnică Medicală din Botoșani. Hotărârea Ministrului Sănătății era cât se poate de clară: nu aveam voie să ne continuăm studiile în liceele cu profil teoretic. Orientarea noastră spre școlile de ucenici părea pecetluită pentru totdeauna. Dar legile și, mai ales, hotărârile ministeriale aveau, pe atunci, o viață scurtă. Se reformulau, își limitau aria de acțiune, căpătau noi instrucțiuni de aplicare sau, pur și simplu, erau abrogate, fiind înlocuite cu altele. În scurta mea ședere la primărie, mă familiarizasem cu astfel de situații.

Mi-am strâns toate actele și am plecat la București, decis să obțin o derogare de la hotărârea respectivă. A fost foarte greu, dar am reușit. După două săptămâni, în care slujbași de prin ministere mă aduseseră la sapă de lemn cu pretențiile lor absurde, intram în posesia unui document extrem de prețios: *Dezlegarea* primită din partea Ministerului Sănătății era însoțită de o apostilă a Ministerului Învățământului, potrivit căreia mă puteam înscrie la orice liceu teoretic din țară. Dobândeam cu greu un drept pe care absolvenții studiilor gimnaziale îl aveau asigurat prin lege. Îl pierduserăm doar cei ce proveneau din restructurarea școlilor medii tehnice.

Mai exista însă o problemă. Pentru că depășisem vârsta înscrierii la admitere, eram obligat să dau șapte examene de diferență. Dacă le treceam, puteam fi înmatriculat în clasa a IX-a, la cursurile de zi; dacă nu, toată zbaterea mea devenea inutilă. Cele șapte probe reuneau discipline pe care nu le făcusem la Școala Medicală ori le studiasem după o altă programă. Le-am susținut pe toate, promovându-le cu bine, la Liceul „Grigore Ghica” din Dorohoi: primele trei în trimestrul patru al anului 1957, iar celelalte la începutul anului următor. În felul acesta, la deschiderea anului școlar din septembrie 1958, mă regăseam printre elevii clasei a IX-a, de la Liceul Teoretic nr. 2, din același oraș. Starea de incertitudine luase sfârșit.

Anii studiilor liceale mi-au lăsat o amintire frumoasă. Trăiam din plin fiecare clipă. A fost mai greu la început, dar perioada reacomodării s-a scurs destul de repede. Experiența acumulată mă ajuta să-mi asum obligațiile școlare cu un plus de responsabilitate. Aveam mult de recuperat. De aceea, rămâneam în preajma cărților chiar și atunci când ceilalți își găseau altceva de făcut. Strădaniile

mele nu întârziiau să dea roade, iar dascălii le întâmpinau așa cum se cuvine. Îmi acordau sprijinul și încrederea lor, ceea ce m-a făcut să le păstrez o vie recunoștință. M-am aflat o vreme în postura alergătorului solitar, care face eforturi disperate ca să nu piardă contactul cu cei din față. Când m-am trezit însă umăr la umăr cu ei, nu i-am mai părăsit.

Ar fi greșit să se creadă că în anii aceia am stat doar cu ochii în cărți. Găseam timp pentru toate. Mergeam în excursii, pregăteam spectacole, participam la concursuri literare, la petrecerile școlarești, cântam și dansam. Unii elevi se și întrebau de unde aveam atâta energie și cum de reușeam să întretin mereu buna dispoziție a tuturor. Nu bănuiau că bucuria pe care o așiam, cu atâta dezinvoltură, era doar de suprafață. Mă manifestam asemenea omului necăjit din cântecul popular, care nu vrea să-i mai știe și alții păsul: „Gura cântă de nebună, / Inima plânge de sună, / Gura cântă de buiacă, / Inima plânge de sacă”. Colegii de clasă, bucurându-se de o adolescență liniștită, nu și-ar fi putut închipui măcar zbuciumul meu sufletesc.

În primăvara lui 1958, mă aflu la o gazdă din Dorohoi, unde-mi pregăteam examenele particulare. Într-o noapte, am avut un coșmar. Se făcea că dormeam într-un internat, la etajul al treilea. Purtat de vis, am ieșit pe fereastră și am început să merg pe un prichici foarte îngust. La primul pas greșit, m-am dezechilibrat și am căzut în gol. Spaima cumplită m-a făcut să sar din somn ca ars. Valuri de sudori reci îmi acopereau tot corpul. Simțeam că se întâmplase o nenorocire dar, pentru moment, nu puteam desluși nimic precis. Ca să mă culc la loc, nici vorbă nu putea fi. M-am îmbrăcat și așteptam, cu neliniște, ivirea zorilor.

Gândul că trebuia să-mi văd imediat părinții mă obseda. Îmi spunea inima că răul ce se întâmplase, cu urmări chinuitoare pentru mine, nu putea fi decât acolo. Când mi s-a părut că se îngâna ziua cu noaptea, am plecat să caut un mijloc de transport, ca să ajung la Arborea. Aveam de mers aproape douăzeci de kilometri. Negurile nopții nu se risipiseră încă. Ieșind pe poarta gazdei, am văzut silueta unui om îndreptându-se spre mine. Era un vecin din sat, care venise să-mi spună că, în noaptea ce abia se încheia, tata fusese arestat de Securitate. I se înscenase o pricină oarecare. Adevărata cauză era cu totul alta: refuza să se înscrie în *Gospodăria colectivă*.

Tatăl meu nu era școlit și nici politică nu făcuse vreodată. Se bucura însă, printre consăteni, de un anume prestigiu. I-l asigurau calitățile lui de bun gospodar și faptul că, la nevoie, se putea conta pe sprijinul său. Așa se face că atunci când oamenii erau chemați să semneze *adeziunea* pentru înființarea *colhozului*, toți așteptau să vadă ce hotărâre avea să ia cel pe care îl considerau un fel de lider. Cum tata nu avea de gând să semneze o astfel de hârtie, n-o semnau nici ei. Arestarea lui fusese pusă la cale și cu scopul de a-i intimida pe ceilalți. O mașină a Securității, înțesată de indivizi înarmați, l-a ridicat în puterea nopții, băgând spaima în întregul sat.

L-au judecat în procedură de urgență. Douăzeci și patru de ore după arestare, era deja condamnat. Când s-a pronunțat sentința, mă aflam în sala Tribunalului din Dorohoi. Pedepsa dată „în numele poporului” și decizia de a i se confisca întreaga avere păreau acte justițiare irevocabile. Așa suna hotărârea judecătorilor în acea sală lugubră, în care toți veneau cu speranța că li se va face dreptate. Puțin mai târziu însă descopeream, cu uimire, că soarta împricinăților se hotăra, de fapt, în altă parte.

La sfârșitul ședinței de judecată, doi milițieni l-au escortat pe tata la cabinetul primului secretar al Comitetului raional de partid. Primisem aprobarea să-l însoțesc. „– Ești mulțumit?” s-a răstit la el politrucul, plimbându-se nervos prin încăpere. Tata tăcea. „– Nu mai am nevoie de adeziunea ta!” a continuat el. „– Acum ai de ales: te treci la colectiv cu tot pământul și ești liber să te duci acasă, ori pleci la închisoare și ți se confiscă totul”. Sleit de puteri, tata s-a îndreptat de șale și, privindu-l în ochi, i-a spus: „– Mă duc la închisoare!”

L-au scos afară, conducându-l spre duba cu care avea să ajungă la temnița din Botoșani. Mi-a mai spus câteva cuvinte și ne-am despărțit. Pășea, obosit, pe aleea din fața clădirii partidului. Mergea cu privirile în pământ și avea mâinile încătușate la spate. Umerii i se încovoiaseră în așa hal, că abia îl mai puteai recunoaște. Îl petreceam cu ochii scăldați în lacrimi. Prea multe pătimise acest om, pentru a-și mai păstra semeția de odinioară! Primul născut, adică fratele meu cel mare, îi murise în brațe, când împlinea abia patru ani. S-a prăpădit într-o noapte, răpus de o boală necruțătoare, căpătată într-un spital insalubru din comuna Suharău. Era singurul lui copil. Se atașase de el atât de mult, încât rănilor din sufletul său au rămas deschise pentru tot restul vieții.

A înfruntat apoi urgia războiului, scăpând cu viață ca prin minune. Când se ridicase, în sfârșit, deasupra nevoilor, un incendiu uriaș i-a mistuit gospodăria într-o toamnă, de se dusesse vestea peste șapte sate. Întreaga lui agoniseală și o livadă de vreo șaiszeci de pomi roditori se prefăcuseră în munți de jăritic, cu care pompierii din trei raioane ale fostei regiuni Suceava s-au luptat zile în șir. Plecase de dimineață la Dorohoi, lăsându-și gospodăria ca o floare, iar când s-a întors seara, totul era foc și cenușă. Cotele îl aduseseră în pragul disperării, dar nu s-a lăsat îngenuncheat. A găsit mereu resurse să o ia de la capăt. De data aceasta, părea înfrânt. Îl vedeam plecând cu sufletul pustiu. Știa prea bine că, în urma lui, totul rămânea de izbeliște, dar i-a fost imposibil să hotărască altfel.

Singură, sfâșiată de durere și cu sănătatea șubrezită, mama nu știa încotro s-apuce. Rămăsese fără „nădejdea casei”, averea îi fusese prădată, iar greutățile se adunau de la o zi la alta, împresurând-o. Toți cei cinci frați eram la învățătură. Ca să ne asigure cele necesare, părinții făceau eforturi neînchipuit de mari. De data aceasta, mama nu avea cum să ne mai ajute. Ba s-ar putea spune chiar că ea avea nevoie acum de sprijinul nostru. Oamenii regimului renunțaseră la practica scoaterii elevilor din școli, atunci când se răfuiau cu părinții acestora. Porneau de la premisa, nu lipsită de cinism, că oricum – din cauza lipsurilor materiale – aceștia își vor abandona studiile. Cam în această situație ne găseam atunci, la începutul anului școlar 1958-1959.

Din cei cinci frați, trei învățam la Dorohoi: doi la liceu și unul în clasele gimnaziale. Problema întreruperii studiilor am eliminat-o încă de la început, deși părea de neocolit. Trăisem o asemenea experiență și n-aș fi lăsat pe nimeni s-o repete, în ruptul capului. Am căutat mai întâi o gazdă foarte ieftină, pentru a fi sigur că vom avea un adăpost cât de cât. S-a întâmplat s-o găsesc pe strada Nicolae Titulescu, într-o căsuță de peste o sută cincizeci de ani. Un fel de *bordei semiîngropat*, care avea două încăperi. Am închiriat camera mai mare la un preț derizoriu. Oricum n-o voia nimeni. Avea un pat vechi, cu saltea de paie, pe care încăpeam toți trei, și o vatră îngustă, al cărei horn era scos în gura podului, sub formă de *ursoaică*. Pe o plită hârbuită ne puteam pregăti câte ceva de-ale gurii. Alimentele necesare le aduceam de acasă. Lumina electrică o plăteam separat, dar și aceasta costa foarte puțin. O singură problemă rămânea: să facem o *iezătură* în fața ușii de la intrare, atunci când ploua. Altfel, toată apa din cartier ne intra în casă. Una cu caracter permanent nu puteam construi, pentru că ne bloca intrarea.

Despre masă, ce-aș putea spune? De obicei, mâncam o dată pe zi. Dimineța nu aveam când, pentru că ne grăbeam să nu întârziem la școală, iar seara luam câte ceva pe apucatele. Masa de bază rămânea cea de prânz. Uneori, se întâmpla să fie destul de consistentă, dar în afară de faptul că era caldă, alte calități nu prea avea. O pregăteam când ne întorceam de la ore, așa cum ne pricepeam, încât eram mulțumiți cu ceea ce ieșea, numai să ne potolim foamea. Au fost și momente când ne trezeam miluiți de vecini.

În curte cu noi locuia o bătrâna nemțoaică, pe care o chema Ludwiga. Numele de familie nu i l-am știut niciodată. Era o femeie educată și, în același timp, deosebit de generoasă. Trăia într-o locuință modestă, cu acoperișul cârpit în vreo zece locuri, dar foarte îngrijită. Soțul îi murise de mult, iar băiatul, trecut de patruzeci de ani, era *sacagiu*. Pe atunci, mulți dorohoieni nu aveau încă apă curentă. Domnul Klaus umbla cu *sacaua* pe la porțile oamenilor, vânzând apă pe un preț de nimic. Din păcate, puținul pe care-l câștiga îl dădea pe băutură. Abia dacă-i rămânea ceva pentru hrana calului. Din acest motiv, nici nu se răspundea cu mama sa. Doamna Ludwiga în schimb, care era foarte strâmtorată, nu ezita să împartă cu noi blidul de mâncare pe care-l primea de la cantina săracilor.

Când au dispărut *cotele*, regimul a avut grijă să recurgă la o altă metodă, pentru a strânge grânele și produsele animaliere de la țărani. Au apărut atunci așa-numiții *colector*i, care aveau să facă epocă. Erau un fel de intermediari între stat și producători. Umblau din casă-n casă și încercau să-i lămurească pe oameni să-și contracteze bunurile din gospodărie. Lumea era însă destul de neîncrezătoare. Fusese înșelată de prea multe ori, ca să mai pună bază pe promisiunile ce li se făceau acum. Cu greu s-au lăsat convinși că acele contracte erau, într-adevăr, foarte avantajoase pentru agricultori și crescătorii de animale. Tatăl meu s-a numărat printre cei, foarte puțini, care au făcut astfel de înțelegeri cu statul încă de la început. Nu din dorința de se procopsi, ci pentru că nu se putea descurca altfel. Fără banii obținuți pe această cale, i-ar fi fost imposibil să ne întrețină în școli.

În momentul arestării, tata avea în derulare nu mai puțin de zece contracte: patru pentru animale și șase pentru produse agricole, însumând peste zece tone de grâu, porumb și floarea soarelui. Toate aveau scadența în cursul anului 1960. Neachitarea la timp a acelor dări către stat însemna implicarea lui într-un alt proces, suplimentarea

pedepsei cu trei-patru ani de închisoare și recuperarea bunurilor prin executare silită. Mama era îngrozită! Imediat după încheierea cursurilor școlare, m-am reîntors în sat, hotărât să rezolv aceste probleme gospodărești extrem de dificile. Nu era vorba doar de achitarea unor datorii, ci de faptul că ne aflam într-o situație dezastruoasă: animalele pentru contracte nu mai existau, deoarece fuseseră confiscate, cai și căruță – cu care să adun grânele de pe câmp – nu aveam, din același motiv, iar de bani nici nu putea fi vorba. La optsprezece ani îmi asumam responsabilitățile capului de familie, deși în jurul meu erau doar vaiete, deznădejde și sărăcie.

Cineva a avut, totuși, curajul și omenia de a-mi pune la dispoziție șase mii de lei. O sumă foarte mare, pe care mi-o oferea fără martori și necondiționat. Mi-a spus doar atât: „O să mi-i dai când o să poți!” Nu-mi era rudă și nici nu avea vreo obligație față de familia noastră. A fost un gest de solidaritate umană, pe care nimeni nu l-ar putea uita vreodată. Am pornit să cutureier satele și iarmaroacele, umblând prin ținutul Dorohoiului de-a lungul și de-a latul. Trebuia să găsesc, să *neguțez* și să cumpăr animale care să corespundă, întocmai, celor scrise în contracte: culoarea părului, vârsta, greutatea, numărul dinților, mărimea coarnelor etc. Altfel, nu mi le primea nimeni. Nu de puține ori umblam degeaba. Plecam dintr-un sat într-altul, singur, împovărat de gânduri mai sumbre ca oricând. Timp de trei săptămâni, n-am trecut pe-acasă. Mâncam pe unde apucam și, nu de puține ori, dormeam sub cerul liber.

Cumpăram un tăuraș de la Săveni sau Darabani și îl duceam la Dorohoi pe jos. După treizeci de kilometri, animalul se *tulghea*, pierdea în greutate și arăta atât de rău, că putea fi suspectat de boală. Cine să mi-l cumpere și încă la un preț bun? Ca să-l readuc la starea inițială, rămâneam cu el o zi-două pe un câmp, undeva în apropierea bazei de recepție. Îl hrăneam foarte bine, îl adăpam, îl țesălam și îl lăsam să se odihnească, până aveam certitudinea că putea fi încadrat la categoria întâi, care se plătea cel mai bine. În acel moment, mă îndreptam spre maidanul din spatele gării, unde se găsea atunci *Oficiul raional pentru achiziții și colectare de animale*, cunoscut sub genericul ORACA. Acolo nu ședeam prea mult. Îl cântăream, mi se dădea un bon de recepție și mă duceam la casierie. După ce primeam banii, plecam iarăși la drum, în căutarea altuia. Am luat-o mereu de capăt, până am achitat cele patru contracte.

Cu cerealele mi-a fost mult mai greu. Începuseră a se strânge de pe câmp, dar nu le puteam duce la contract, întrucât aveau un grad de umiditate foarte mare. La schimb nu-mi dădea nimeni, iar rezervele noastre din anii anteriori aproape că nu contau. Am fost nevoit să cumpăr altele de pe unde am putut. Banii cu care mă creditase acel consătean mărinimos erau încă în posesia mea și, slavă Domnului, nu se împrăștiaseră. De aici încolo, avea să înceapă calvarul. Peste o sută treizeci de saci, a câte 70-80 de kilograme fiecare, trebuiau manevrați de cinci-șase ori: îi luam de la cel ce mi-i vindea, îi puneam pe cântar, de acolo în căruță, apoi pe platforma basculei, iarăși în căruță, de unde îi depozitam pe rampă, pentru a-i urca în vagoane. Când terminam, mergeam clătînându-mă. Ceea ce conta însă era faptul că, la începutul toamnei, cele unsprezece tone de cereale contracte ajunseseră în bazele de recepție. Binefăcătorul meu își primea banii îndărăt, iar chipul mamei se înseninase. Mă întorceam la școală istovit, gata să încep ultima clasă de liceu. Lăsam în urmă o vară inițiativă.

Din cei aproape patru ani de închisoare, tatăl meu a ispășit mai puțin de trei. S-a reîntors acasă pe la mijlocul verii lui 1961. Vremea secerișului era în toi. Am plecat împreună la strânsul grâului, ca și cum ne-am fi continuat munca din ziua precedentă. Nu lăsa nici o clipă impresia că ar fi lipsit atâta amar de vreme. Îi citeam în priviri bucuria de a fi revenit la rosturile lui. Odată cu trecerea timpului, liniștea avea să se aștearnă din nou peste sufletul său zbuciumat. Câteva luni mai târziu, îmi începeam studiile la Facultatea de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.